

परिच्छेद : एक

परिचय

१.१ अध्ययनको पृष्ठभूमि

सन् १९८४ मा विश्व स्वास्थ्य संघले दिएको परिभाषा अनुसार “रोग र दुर्बलताबाट मुक्ति हुनु मात्र नभई प्रजनन प्रणाली तथा पूर्ण स्वस्थताको अवस्थालाई प्रजनन स्वास्थ्य भनिन्छ ।” प्रजनन स्वास्थ्यको क्षेत्र स्वास्थ्य मात्र नभई मानिसको जीवन चक्र, विशेषतः महिलाहरूको सर्वाङ्गीण विकास, पुरुष सहभागिता र त्यसको निरन्तरता भएको हुँदा यसमा सर्वपक्षीय प्रयास हुन वाञ्छनीय हुन्छ । प्रजनन स्वास्थ्य भनेको प्रजनन प्रणाली, यसको कार्य र प्रजनन प्रक्रियाको सन्दर्भमा निरोगी रहनु वा विरामी नहुनु मात्र नभई शारीरिक, मानसिक तथा सामाजिक दृष्टिकोणबाट समेत पूर्ण रूपमा स्वास्थ्य रही बच्चा जन्माउने प्रक्रिया नै प्रजनन प्रक्रिया हो (नेपाल सरकार, २०६६)। कुनै श्रीमान श्रीमतीबीच एक वर्षसम्म कुनै पनि गर्भ निरोधक साधन प्रयोग नगरी सम्बन्ध राखे पनि बच्चा रहँदैन भने त्यसलाई साधारण भाषामा बाँझोपन भनिन्छ । बाँझोपन नेपालको मात्र समस्या नभएर विश्वकै चुनौतीपूर्ण समस्या हो। एक वर्षसम्म महिलामा रजस्वला भएदेखि र पुरुषमा वीर्य उत्पादन हुन थालेपछि नियमित यौन सम्पर्क गर्दा पनि बच्चा नहुनुलाई बाँझोपन भनिन्छ - भण्डारी, २०७४)। यसरी महिलाहरूमा हुने बाँझोपन समस्या नेपालमा हाल एकदमै जटिल समस्याको रूपमा रहेको पाइन्छ।

बाँझोपन समस्या विश्वमा १० देखि १५ प्रतिशत विवाहित जोडीहरूमा बाँझोपनको समस्या देखा परेको छ । त्यस मध्ये ४० प्रतिशत पुरुषहरू र ४० प्रतिशत महिलामा बाँझोपन हुनाले निसन्तान भएका छन् । त्यस्तै नेपालमा पनि पछिल्लो समयमा बाँझोपनको समस्या बढ्दै गएको छ । नेपालमा नै १३ प्रतिशत देखि १५ प्रतिशत जोडीहरू सन्तान विहीन भएको बाँझोपन केन्द्र, नेपालको अध्ययनले देखाएको छ । बाँझोपनको समस्याले मानसिक तथा सामाजिक रूपमा पनि पुरुष भन्दा प्राय महिलाहरू नै बढि पीडित भइरहेका हुन्छन् । प्राकृतिक रूपमा सन्तानका लागि गर्भधारण गर्न नसक्नु बाँझोपन हो । बाँझोपन हुनुमा महिला वा पुरुषको कमजोर शारीरिक अवस्था र हर्मोन उत्पादनमा कमी हुनाका कारणले हुनसक्छ तर बाँझोपनको दोष प्राय महिलालाई दिइने परम्परा अझै समाजमा पाइन्छ । बाँझोपन केवल शारीरिक समस्या मात्र होइन, यो मानसिक तथा सामाजिक

समस्या पनि हो । बाँभोपन मुख्य दुइ किसिमका हुन्छन । पहिलो प्रकारको बाँभोपन भनेको उपचारका साथै गर्धारणका लागि लामो समय देखि प्रयास गरिरहदा पनि गर्भधारण हुन सक्दैनन् र दोस्रो प्रकारको बाँभोपनमा भनेको पहिलो सन्तान भइसकेपछि दोस्रो सन्तान हुन नसक्नु हो । महिलामा डिम्ब बाहिनी नलीमा डिम्ब पाठेघर तिर आउने बाटोमा अवरोध भएमा, रजस्वला (महिनावारी) चक्र अनियमित हुँदा, पाठेघरमा ट्युमर वा कुनै किसिमको चोटपटक भएमा वा चोटपटकको कारण खत बनेको भएमा, एन्ड्रोजिन नामक हर्मोन (पुरुषमा हुने हर्मन) को मात्रा बढ्ने समस्या भएमा र धेरै मोटो शरीर भएका महिलाहरूमा गर्भ नबस्ने सम्भावना हुन्छ । यौन सम्पर्क गर्दा पीडादायी महसुस गर्ने महिलाहरूमा पनि बाँभोपनको संकेत देखा पर्दछ । त्यस्तै थाइराइडको समस्या भएका महिलाहरूमा पनि बाँभोपनको सम्भावना हुनसक्दछ । बाँभोपन हुने २५ प्रतिशत पुरुषहरूमा अस्वस्थ वीर्य हुँदा, यौन इच्छा नहुँदा, लिङ्ग उत्तेजित नहुँदा, अण्डकोष सुनिने लगयत अन्य यौनजन्य संक्रमण हुनु पनि बाँभोपनको संकेत हो । अभैसम्म पनि १० प्रतिशत व्यक्तिहरूमा भने बाँभोपन समस्याका कारणहरु पत्ता लगाउ सकिएको छैन । नेपालको सन्दर्भमा महिलाहरूमा बाँभोपनको समस्या देखिनुको मुख्य कारण पाठेघरमाबाट अण्डा निष्कासनमा समस्या हुनु हो । त्यस्तै पुरुषहरूको अण्डासयबाट स्वस्थ वीर्य उत्पादन नहुनु वा आवश्यक भन्दा थोरै मात्रामा शुक्रकिट उत्पादन हुनु हो । यस बाहेक सधैं तातोमा काम गर्ने पुरुषहरु, (जस्तै कुक, आगोको भट्टी आदि) नियमितरुमा अत्याधिक मादक पदार्थ सेवान आदि पनि अन्य कारणमा पर्छन । महिलाहरूले पटकपटक गर्भ पतन गर्दा पनि पाठेघरमा चोटपटक हुनगइ बाँभोपन हुनपुग्दछ (भण्डारी, २०७४) । यसरी पुरुष तथा महिलाहरूले तातो ठाउँमा काम गर्दा जस्तै कुकको काम, आरानको काम गर्दा वीर्य उत्पादन कम हुने हुदा बाँभोपन समस्या हुने गर्दछ ।

महिलामा डिम्ब उत्पादन हुन नसक्नु नै बाँभोपनको प्रमुख कारण हो । त्यस्तै, पाठेघरको नली बन्द हुने, महिलाको फेलिपिन ट्युब बन्द हुँदा पनि विभिन्न संक्रमण हुन सक्छ । त्यसका साथै ट्युबरक्लोसिस, पाठेघरको नलीको इन्फेक्सनले पनि गर्भ नबस्ने हुन सक्छ । कहिलेकाहीं नलीमा बच्चा बसेमा नली काटेर फाल्नुपर्ने हुन्छ । अर्को ध्यान दिनुपर्ने कुरा के हो भने पेटभित्रको कुनै पनि अप्रेसनमा नली बिग्रने डर पनि हुन्छ । अप्रेसनपछि त्यहाँ भएका फोहोर-विकार पाठेघर र नलीको छेउछाउमा गएर बस्न सक्छ । १४ देखि १५ प्रतिशत बाँभोपनको समस्या यसले गर्दा पनि भएको देखिएको छ । त्यसैगरी,

इन्डोमेट्रियोसिसी समस्याले पनि गर्भ रहँदैन । यो समस्या भनेको महिनावारी हुँदा पाठेघर वा नलीको तह खुइलिन्छ । त्यो तह पाठेघरबाहिर पनि गएको हुन्छ । जसका कारण महिनावारी हुँदा भित्र नै रगत बग्ने हुन्छ । बाहिर निस्कन पाउँदैन र नली तथा पाठेघर विग्रने सम्भावना हुन्छ । पुरुषमा बाँभोपन समस्या शुक्रकीट उत्पादनमा हुनेकमीले गर्दा हुने गर्दछ । कतिपयमा शुक्रकीटको उत्पादन नै नभएको पाइन्छ भने कतिपयमा नगण्य मात्रामा उत्पादन भएको हुन्छ । यो अहिलेसम्म २५ देखि ३० प्रतिशतमा देखिएको छ । कतिपय अवस्थामा २० देखि ३० प्रतिशतलाई थाहा नभएका कारणले बाँभोपन हुन्छ । यसमा अन्य थप जाँच गर्नुपर्ने हुन्छ । यसमा क्रोमोजोम हेर्नुपर्ने र अन्य हर्मोनको पनि जाँच गर्नुपर्छ । यसले कतिपय कारण पत्ता लाग्छ, कतिपय पत्ता लाग्दैन (गौतम, २०७५) । यसरी हेर्दा मानिसको हर्मनको समस्याको कारणले गर्दा पनि बाँभोपन समस्या हुने देखेकोले गर्दा बाँभोपन समस्याको अध्ययन गरिएको छ ।

यस्तै बाँभोपन समस्या नेपालमा ७० देखि ८० प्रतिशतसम्म हाम्रो आफ्नै कारणले हुन्छ । यो एउटा आश्चर्यको कुरा हो। तर, सत्य यही हो। यो सबै कारण आफ्नो व्यवहार र दैनिक क्रियाकलापमा भर पर्छ। पन्ध्रदेखि बीस प्रतिशत कारण मात्रै जन्मजात हुन्छ। पाठेघर नहुने, डिम्बाशय नहुने, पाठेघरको फर्मेशन राम्रो नहुने जस्ता कारणले जन्मजात बाँभोपना हुन्छ। ७० देखि ८० प्रतिशत कारणमा सबैभन्दा महत्वपूर्ण कारण संक्रमण हो। महिलामा जनचेतनाको अभाव छ, संक्रमण भएपछि पनि उनीहरू जँचाउन आउँदैनन्। सेतो पानी बगेको छ, पाठेघरमा घाउ छ, ढाड दुख्छ, पेट दुख्छ, यौनीहरू चिलाउने समस्या छ भने यी सबै कुरा हुँदा पनि उनीहरू चिकित्सक कहाँ जाँदैनन्। जहिलेबाट एकदमै असजिलो हुन्छ, त्यसपछि मात्रै उनीहरू चिकित्सक कहाँ जान्छन्। यस्ता खाले संक्रमणको बेलैमा उपचार गर्न सकियो भने बाँभोपनबाट बचाउन सकिन्छ। पाठेघरको संक्रमण हुँदा पाठेघरको मुखबाट भित्र गएर ट्यूबमा संक्रमण गराउँछ। ट्यूबमा संक्रमण भएपछि ट्यूब ब्लक हुन्छ। ट्यूब ब्लक हुनेबित्तिकै बच्चा बस्दैन। बच्चा बस्नलाई डिम्बाशयबाट अण्डा फुट्नुपर्छ। स्पर्म तलबाट पाठेघरभित्र छिरेर ट्यूबमा गएर पुरुष स्पर्मसँग मिलन हुन्छ अनि बच्चा बस्छ। यदि ट्यूब ब्लक हुन्छ भने बच्चा बस्दैन। त्यसैले संक्रमण बाँभोपनाको सबैभन्दा पहिलो कारण हो। दोस्रो कुरा धेरैलाई थाहा नहुन पनि सक्छ। महिलाको उमेर एउटा महत्वपूर्ण पाटो हो। यो कुरा पुरुषको हकमा लागू हुँदैन। महिलाको एउटा निश्चित उमेर हुन्छ। यसको अर्थ महिलामा जुन डिम्बाशय हुन्छ त्यसको एउटा 'पार्टिकुलर फोलिकल काउण्ट' हुन्छ। उसले

निश्चित फोलिकल्स लिएर जन्मिएको हुन्छ। यो कसैको बढी हुन्छ कसैको कम हुन्छ। त्यसैले उमेर बढ्दै जाँदा राम्रो फोलिकल निस्कने क्रम घट्छ। जस्तै हामी कुनै पनि लटमा पहिला फ्रेश कुरा निकाल्छौं। जस्तै महीनावारीमा पहिलो, दोस्रो दिनदेखि अण्डा बन्न सुरू गर्छ। एउटा अण्डा बन्नलाई आठ दस वटा अण्डाको समूह चाहिन्छ। त्यो समूहमा सबैभन्दा राम्रो राम्रो अण्डा बन्न थाल्छ। महिनावारी भएको १३, १४ दिनसम्म एउटा अण्डा मात्रै बाँकी रहन्छ बाँकी सबै अण्डा सुक्छ, फुट्छ। एउटा अण्डा मात्रै परिपक्व हुन्छ त्यो अण्डा कसैको १२ कसैको १३ र कसैको १४ दिनमा बन्छ। त्यो अण्डा यदि 'फर्टिलाइजेसन' हुन्छ भने बच्चा बन्छ। यो जुन प्रक्रिया एउटा उमेर समूहमा मात्र हुन्छत्यसैले बाँभोपन समस्या सहि समयमा विवहा नगर्नाले पनि हुने गर्दछ (आचार्य, २०७२) ।

विश्वमा लगभग १० देखि २४ वर्षका युवतीहरूको सङ्ख्या १ अर्ब ७० करोडको हाराहारीमा रहेको छ। १५ देखि २४ वर्षको ६० प्रतिशत भन्दा बढी व्यक्तिहरू एक वा एक भन्दा बढी पटक यौन सम्पर्कमा सहभागी भएको पाइन्छ। विकाशील मुलुकमा ३३ प्रतिशत किशोरीहरूले २० वर्ष पुग्नु अघि बच्चा जन्माइ सकेका छन्। प्रायःजसो गर्भधारण नियोजित हुँदैनन् र पनि ७ प्रतिशत देखि ९ प्रतिशत जोडि बाभोपन समस्या भोगिरहेको पाइन्छ भने नेपालको सन्दर्भमा १० प्रतिशत देखि १५ प्रतिशत जोडिले बाभोपन समस्याको सिकार बनेको देखिन्छ (भण्डारी, २०७४) ।

नेपाल भौगोलिक क्षेत्रफलको हिसाबले विश्वको ०.०३ प्रतिशत र एसियाको ०.३ प्रतिशत भूभाग ओगटेको नेपाल सानो र प्राकृतिक सम्पदाले भरिपूर्ण एक भूपरिवेष्ठित राष्ट्र हो। नेपाल गाउँ नै गाउँ मिलेर बनेको विभिन्न जात जाति धर्म वर्ण र लिङ्गका मानिसहरु र यिनीहरूका आ-आफ्नै सामाजिक, सांस्कृतिक र धार्मिक मूल्य मान्यता रहेको मुलुक पनि हो र नेपालका जनसंख्याकी स्थितिलाई हेर्दा नेपालको कुल जनसङ्ख्या २,६४,९४,५०४ रहेको छ जस मध्ये चौधरी जातिको जनसङ्ख्या १७,३७,४७० रहेको छ। जुन कुल जनसङ्ख्यामा ६.५ प्रतिशत हुन आउँछ। प्रादेशीक रूपमा हेर्दा हिमालमा १५६४ जना, पहाडमा ६९,६४३ जना र तराईमा १६,६६,२६३ जना बसोवास गर्दछन्। त्यसैगरी क्षेत्रीय रूपमा हेर्दा सबैभन्दा बढी पूर्वाञ्चल विकास क्षेत्रमा २८८४३९ जना र सबैभन्दा कम सुदूरपश्चिम विकास क्षेत्रमा २७६४३२ जना बसोवास गर्दछन्। कुल जनसङ्ख्याको हिस्सामा महिलाको सङ्ख्या ८,८४,५०९ जना र पुरुषको सङ्ख्या ८,५२,९६९ जना रहेको छ। त्यसैगरी शहरी क्षेत्रमा

१,७७,८५७ जना र ग्रामीण क्षेत्रमा १५५९६९३ जना बसोवास गर्दछन् । प्रजननको रूपमा हेर्दा ४.३ प्रतिशत जनसंख्या प्रजनन स्वास्थ्य राम्रो रहेको र २.२ प्रतिशत जनसंख्या बाँझोपनबाट ग्रसित रहेकाछन्(राष्ट्रिय जनगणना, २०६८) ।

उक्त जनसंख्यालाई मध्यनजर गरी यो सुनसरी जिल्लाको इटहरी उपमहानगरपालिका वडा नं. १३ मा रहेका विवाहित पुरुष र महिलाहरूमाकेन्द्रित गरिएको छ भने नेपालको परिप्रेक्ष्यमा अभैसम्म पनि छोरीको विवाह चाँडो गरिदियो भने आमा बाबुले पुण्य कमाउन सकिन्छ भन्ने गलत सोचको अन्त्य हुन सकेको छैन र यही सोचबाट प्रभावित अध्ययन स्थलका मनिसहरूमा पनि चाँडो विवाह, अन्धविश्वास, रुढीबाढी चलन रहदै आएको पाइन्छ । नेपालका ग्रामिण तथा शहरी दुवै क्षेत्रमा प्रजनन स्वास्थ्यको ज्ञानको कमीले त कहीं देखासेकी गरेर युवायुवतीहरू किशोर अवस्था पार नगर्दै विवाह गर्ने गर्दछन् । जसले गर्दा परिवार नियोजनको साधनको लापरवाही तरिकाले प्रयोग गर्ने, सन्तान गर्भमा आएमा अप्रेसन गर्ने, गर्भावस्थाको हेरचाह नगर्ने जस्ता कार्य गर्ने जसले गर्दा गर्भ खेर जाने समस्या आई प्रजनन स्वास्थ्यमा हुने बाँझोपन समस्या समेत आउने गरेको पाइन्छ । त्यसैले यो अध्ययन सुनसरी जिल्लाको इटहरी उपमहानगरपालिका वडा नं. १३ का रहेका विवाहित पुरुष र महिलाहरूमाबाँझोपन समस्याको ज्ञान कस्तो रहेको छ भनिजानकारी हाँसिल गर्न यो शिर्षक छनौट गरेर अनुसन्धान गरिएको छ ।

१.२ समस्याको कथन

प्रजनन स्वास्थ्य भनेको प्रजनन प्रणाली, यसको कार्य र प्रजनन प्रक्रियाको सन्दर्भमा निरोगी रहनु वा विरामी नहुनु मात्र नभई शारीरिक, मानसिक तथा सामाजिक दृष्टिकोणबाट समेत पूर्ण रूपमा स्वास्थ्य रही बच्चा जन्माउने प्रक्रिया नै प्रजनन प्रक्रिया होयसरी सुरक्षित रूपमा यौन सम्पर्क गर्दा पनि गर्भधारण नहुने समस्या नै बाँझोपन भनिन्छ (भण्डारी, २०७४) ।

बाँझोपन समस्या सहि उमेरमा विवहा र गर्भधारणको उमेर, समयको उचित ज्ञानको अभावका कारण पनि हुने गर्दछ र महिलाको उमेर पैतीस, चालिस नाघेपछि अण्डाहरूको मात्रा कम हुँदै जान्छ त्यसबाट आउने राम्रो अण्डाहरूको मात्रा पनि स्वतः कमी हुन्छ यस्तो अवस्थामा बाँझोपनको समस्या बढ्दै जान्छतीस वर्षभन्दा कम उमेरको महिला र पैतीस वर्षभन्दा बढी उमेरको महिलामा तुलना गर्ने हो भने पैतीस वर्षभन्दा बढी उमेर

भएका महिलामा बाँभोपनको समस्या दश गुणा बढी हुन्छ। हाम्रो सामाजिक परिप्रेक्षलाई नियाल्ने हो भने पहिला महिलाहरू सक्रिय थिएनन्, उनीहरू घरकै काममा केन्द्रीत रहन्थे अनि बिहे भयो बच्चा पायो महिलाहरू यसैमा केन्द्रित थिए। त्यसैले बाँभोपनको समस्या पनि कम रहेको पाइन्छ । आजको समयमा किन बाँभोपनको समस्या छ भने अहिले महिलाहरू पढाई र आफ्नो भविष्यमा वा व्यवसायमा ध्यान दिन्छन्। जसले गर्दा बिहे ढिलो हुन्छ, मेरो काम छ जागिर छ म बच्चा पछि पाउँछु भन्दा भन्दै ३०-३५ वर्षको उमेर समूहमा प्रवेश गर्दछन्। त्यसैले यस उमेर समूहपनि पार गरेर ३५ वर्ष माथिको समयमा बच्चा जन्माउने हुदा धेरैमा बाँभोपन समस्या आउने गर्दछ अर्को महत्वपूर्ण कारण एक बच्चा र अर्को बच्चाको लामो समयको 'ग्याप' राख्न प्रयोग गरी परिवार नियोजनका साधनहरू लगातार प्रयोगबाट बाँभोपन बढाउँदै जाने गरेको पाइन्छ। बिहे भएपछि पनि चार, पाँच वर्षपछि बच्चा जन्माउने, बच्चाहरूबीच ग्याप राख्ने चलन बढ्दै गएको पाइन्छ । अध्ययन क्षेत्रमा कुन समयमा सन्तान जन्माउन उचित हुन्छ भन्ने समयको अभावको कारणले कम उमेर विवाह गरी कम उमेरमा यौन सम्पर्क गरी गर्भवती बन्छन् अनि योजना विनाको गर्भाधारणको कारण गर्भपतन गराउँछन्। गर्भपतन सधैँ सुरक्षित हुँदैन त्यही पनि गर्भपतनको लागि कोही क्लिनिकमा जान्छन् कोही कता जान्छन्, कोही लुकाएर गर्छन्। यसरी असुरक्षित गर्भपतन पनि बाँभोपनको एउटा प्रमुख कारण हो। असुरक्षित र गैर कानुनी गर्भपतनले सुरक्षित औजारको प्रयोग नगरीने हुदा 'इन्फेक्शन' गराउँछ। कहिले कहिले नराम्रो सामाग्री प्रयोग गर्दा पाठेघर नै जानसक्छ। त्यसैले असुरक्षित गर्भपतन, लवापरवाही परिवार नियोजनको साधनको प्रयोगको कारण बाँभोपन समस्या हुने हुदा अध्ययन क्षेत्रमा यस्तो समस्या अबै पनि रहेको कारणले यो अध्ययन गर्न खोजिएको छ ।

यस अध्ययन क्षेत्र प्रजनन सम्बन्धी पाठेघरको समस्या, महिनावारी गडबढी, सेतो पानी बग्ने, पेट दुख्ने, बढी रक्तश्रव हुने, यौन अंगहरू चिलाउने समस्या र बाँभोपन समस्याहरू रहेकोले गर्दा यस क्षेत्रका विवाहित दाम्पितहरूमा बाँभोपन सम्बन्धी ज्ञानको अभाव रहेको कारणले गर्दा बाँभोपन समस्या भेलिरहेको पाइन्छ । यस्ता समस्या भेलिरहेका दाम्पितहरूलाई बाँभोपन समस्याको ज्ञान, यसका लक्षण र यो समस्याबाट बाच्न अपनाउने उपायहरूको जानकारी गराई बाँभोपन समस्यालाई कम गर्ने उद्देश्यका साथ यो अध्ययनमा खोज अनुसन्धान गरिनेछ भने अध्ययन क्षेत्रमा बाँभोपन समस्याको ज्ञानको स्थिति के छ ?, बाँभोपन कति प्रकारका हुन्छन् ?, कुन समयमा

गर्भावधारण गर्दा राम्रो हुन्छ ?, बाँझोपन किन हुन्छ ?, बाँझोपन हटाउने तरिका के के छन् ?, बाँझोपनका लक्षणहरू के के हुन् ? बाँझोपन हुने कारण के के हुन् ? बाँझोपन समस्या समाधान गर्न उपायहरू के के छन् ? भन्ने समस्याहरू यस अध्ययन तथा अनुसन्धानको समस्याको रूपमा रहेकोले गर्दा यस्ता समस्याहरू समाधान गर्न यो अध्ययन सुनसरी जिल्लाको इटहरी उपमहानगरपालिका वडा नं. १३ मा रहेका विवाहित पुरुष र महिलाहरूमा बाँझोपनको अवस्था र असर सम्बन्धी अध्ययन शीर्षकमा केन्द्रित गरी खोज तथा अनुसन्धान गरिनेछ ।

१.३ अध्ययनको उद्देश्य

कुनै पनि कार्यको आफ्नो छुट्टै लक्ष्य र उद्देश्य रहेको हुन्छ । विना उद्देश्यको कार्य अपुरो अपाङ्ग भएकोले उद्देश्यलाई कार्यको प्रमुख अङ्ग मानिनेछ । यस अध्ययनमा निम्न उद्देश्य निर्धारण गरिने छ ।

१. विवाहित पुरुष र महिलाहरूमा हुने बाँझोपन समस्याको अवस्था पहिचान गर्नु ।
२. बाँझोपनका कारण देखा परेका सामाजिक, मानसिक समस्याहरू खोजी गर्नु ।
३. बाँझोपन समस्या समाधान गर्ने उपायहरूको पहिचान गर्नु ।

१.४ अनुसन्धानात्मक प्रश्नहरू/ परिकल्पना

यस अध्ययनका क्रममा निम्न लिखित अनुसन्धानात्मक प्रश्नहरूको उत्तर खोज्ने प्रयास गरिने छ :

- क) बाँझोपन अवस्था के हो ?
- ख) बाँझोपन कति प्रकारका हुन्छन् ?
- ग) बाँझोपनका कारण के कस्ता मानसिक समस्या भोग्नु परेको छ ?
- घ) बाँझोपनका कारण के कस्ता सामाजिक समस्या भोग्नु परेको छ ?
- ङ) बाँझोपनका कारणले गर्दा मानिसले समाजमा कस्तो व्यवहार गर्दछन् ?
- च) बाँझोपन समस्या समाधान गर्न उपायहरू के के छन् ?

१.५ अध्ययनको महत्व

यस अध्ययनको क्रममा प्रजनन् स्वास्थ्यमा हुने बाँझोपन समस्याका निधाराकरण गर्नका लागि प्रजनन् स्वास्थ्यमा हुने बाँझोपन समस्याको अवस्था पहिचान गर्नु,

बाँझोपनका कारण देखा परेका मानसिक र सामाजिक समस्याको पहिचान गर्नु, बाँझोपन समस्या समाधान गर्ने उपायहरूको पहिचान गर्ने उद्देश्यमा केन्द्रीत हुनेछ ।

यदि पुरुष वा महिलामा बच्चा जन्माउने क्षमतामा कमी भयो भने त्यसलाई बाँझोपन भएको वा प्रजनन क्षमताको कमीका रूपमा लिइन्छ । असुरक्षित रूपमा वर्ष दिनसम्म यौन सम्बन्ध राख्दा पनि महिलाले गर्भधारण गरेनन् भने त्यसलाई बाँझोपन भएको मानिन्छ । बाँझोपन समस्या पुरुष र महिला दुवैमा हुने गर्दछ । बाँझोपन पत्ता लगाउन विभिन्न उपचार तथा लक्षणबाट पत्ता लगाउन सकिन्छ । जसका लागि यो अध्ययन महत्वपूर्ण सावित हुनेछ । यदि कुनै दम्पतिले विवाह गरेको केही वर्ष सम्म बच्चा पाउने अभिप्रायमासँगै बस्दा पनि बच्चा पाउन सकेनन् भने तेसले उनीहरू मध्ये कुनै एकमा बाँझोपन भएको तर्फ संकेत गर्दछ । विरलै अवस्थामा मात्रै दुवैमा बाँझोपन भएको हुने सम्भावना हुन्छ । यो अध्ययनले यस्तो समस्या भोगि रहेका दम्पति जोडीहरूलाई तथा भावी दम्पती जोडीहरूको लागि पनि यो बाँझोपन सम्बन्धी समस्या समाधान गर्न, कसलाई बाँझोपन समस्या भएको छ भनेर लक्षणहरू के के छन् जसको आधारमा बाँझोपन समस्या हो होइन भनेर पहिचान गर्न मद्दत गर्ने छ ।

यस अध्ययनले यो अध्ययन सुनसरी जिल्लाको इटहरी उपमहानगरपालिका वडा नं. १३ मा रहेका विवाहित पुरुष र महिलाहरूलाई बाँझोपन समस्या सम्बन्धी ज्ञान, चेतना र यो समस्या समाधान तथा हटाउने उपायहरूको पहिचान गर्न सहयोग गर्ने छ । उक्त समुदायमा प्रजनन स्वास्थ्यमा हुने बाँझोपन समस्याको ज्ञान तथा चेतनामा वृद्धि गर्न सहयोगी हुनेछ । बाँझोपन समस्या हो होइन पहिचान गर्न सहयोग गर्नेछ । बाँझोपन समस्याका लक्षणहरू के कस्ता हुन्छन् थाहा पाउन सहयोगी हुनेछ । बाँझोपन समस्या समाधान गर्न सहयोगी बन्नेछ । बाँझोपन समस्याबाट बाच्नको लागि अपनाउने तरिकाहरू पहिचान गर्न सहयोगी हुनेछ । बाँझोपन समस्याले निम्त्याउने परिवारिक समस्या समाधान गर्न सहयोगी बन्नेछ । बाँझोपन समस्या के कारणबाट हुने गर्दछ, बाँझोपनले गर्दा मानिसले समाजमा मानसिक तथा सामाजिक कस्तो समस्या भोग्नु परेको छ भनि पहिचान गर्न सहयोगी हुनेछ । उक्त समुदायका महिला तथा पुरुष दुवैलाई लाभदायी पुस्तकको रूपमा हुनेछ । अध्ययन क्षेत्रमा प्रजनन स्वास्थ्यमा हुने बाँझोपन समस्याको स्थिति कस्तो रहेको छ भनी खोज अनुसन्धान गर्ने अनुसन्धान कर्ताहरूको लागि सहयोगी हुनेछ । भावी अनुसन्धानकर्ताहरूलाई सन्दर्भ पुस्तकको रूपमा सहयोगी पुस्तक बन्नेछ ।

१.६ अध्ययनको परिसीमा

यो अध्ययनका विषय बस्तुहरू ज्यदै गहन र वृहत रहेता पनि स्रोत, साधन र समयको सीमाततालाई केन्द्रित गरि निम्नानुसार परिसिमा भित्र रहि अध्ययन अनुसन्धन कार्य गरिने छ । प्रस्तुत अध्ययन यो अध्ययन सुनसरी जिल्लाको इटहरी उपमहानगरपालिका वडा नं. १३ मा रहेका विवाहित पुरुष र महिलामा मात्र सिमित रहने छ । यो अध्ययन सुनसरी जिल्लाको इटहरी उपमहानगरपालिका वडा नं. १३ मा रहेका विवाहित पुरुष र महिलाहरूलाईसम्भावना रहित नमुना छनोट विधि अन्तर्गतको उद्देश्यमूलक नमुना छनोट विधिको प्रयोग गरी १५ देखि ४९ वर्ष उमेर समुहका विवाहित ३० जना पुरुष र ३० महिलाहरूमासिमित गरिनेछ ।

१.७ प्रयोग भएका परिभाषिक तथा प्रविधिक शब्दहरू

बाभोपन	: सन्तान नहुने समस्या
पोषण	: उपयुक्त मात्रामा शरीरलाई चाहिने गुणस्तरीय खानाको आपूर्ति
प्रजनन्	: जीवित प्रणीले सन्तान उत्पादन गर्ने प्रक्रिया
विवाह	: पति पतिको रूपमा पुरुष र स्त्रीका रूपमा परिचित
सुत्केरी	: बच्चालाई जन्म दिई सकेको ४२ दिनको अवधि
दम्पती	: पतिपत्नी
परिवार योजन	: परिवारको अकारलाई निर्धारण गर्ने शिशुको जन्मान्तर गर्ने योजना
संक्रमण	: आँखाले देख्न नसकिने किटाणुद्वारा शरीरको कुनैपनि अंगमा आक्रमण गर्नु र विरामी हुनु
अन्धविश्वास	: पुरानो मान्यता
शल्यक्रिया	: चिरफार गर्ने काम
कम उमेर	: २० वर्ष भन्दा मुनिको उमेर
जनसङ्ख्या	: कुनै निश्चित क्षेत्रमा निश्चित समयमा रहेका मानिसहरूको जम्मा सङ्ख्या
रूढीवादी	: परम्परा देखि चलीआएको

परिच्छेद - दुई

सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन र अवधारणात्मक ढाँचा

२.१ सैद्धान्तिक साहित्यको पुनरावलोकन

कुनै पनि साहित्यको पुनरावलोकन अध्ययनको लागि महत्वपूर्ण निर्देशन हो । सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकनले अध्ययन गर्ने विषयको क्षेत्रमा विविध सूचना तथा प्रविधिको ज्ञान प्रदान गर्ने गर्दछ, यस अध्ययन कार्यमा विभिन्न सैद्धान्तिक लेख, रचना पत्रपत्रिका, प्रतिवेदनका साथै विभिन्न व्यक्तिहरूद्वारा लिखित शोध पत्रहरूको अध्ययन गरिएको हुनेछ । पुर्व साहित्यको पुनरावलोकन बाट आफुले सम्पन्न लागेको अध्ययन अनुसन्धानलाई दिशा निर्देश हुने गर्दछ । यस अध्ययनमा प्रजनन् स्वास्थ्यमा हुने बाभोपन समस्या सम्बन्धमा विभिन्न समयमा भए गरेका शोध अध्ययनहरू एवम विभिन्न व्यक्तित्वहरूद्वारा तयार गरिएका लेख र रचनाहरूको समेत पुनरावलोकन गरिनेछ ।

२.१.१ मानव अधिकार र मानवताबादि सिद्धान्त

अब्रहम मास्लो (१९३४) को सिद्धान्तका न्यायिक मान्यता मानव अधिकार र सम्मानपूर्ण सामाजिक न्याय हो । यस सिद्धान्तले मानव अधिकारको धारणा मानव अधिकार र संयुक्त राष्ट्रसंघको बडापत्र र मानव अधिकारको विश्वव्यापि घोषणा पत्रका विशेषताहरू विश्वव्यापि र अविभाज्य मानव अधिकार नेपालमा मानव अधिकारको परिदृष्यका साथै बालअधिकार सन् १९८९, अपाङ्ग अधिकार सन् १९९३, श्रमीक अधिकार सन् १९४८ र महिला अधिकार १९७९ जस्ता अधिकारवादी सिद्धान्तलाई विशेष जोड दिन्छ । यस्ता अधिकारबाट बञ्चित भएरनै कम उमेरमा विवाह गरीगर्भ पतन गर्ने गरेको पाइन्छ र परिवार नियोजनका साधानहरूको लापरवाहि प्रयोगबाट बाभोपन समस्या उच्च रहने स्थिति सिर्जना हुनेछ (काफ्ले, ढकाल र अधिकारी, २०६८)

२.१.२ दैविक तथा धार्मिक सिद्धान्त

चाल्स डार्विन (१८५९) काअनुसार हिन्दु धर्म अनुसार हरेक कुरा इश्वरको बरदान हो । ईश्वरले के गर्छन सोहि कुरा मान्यता छ मानिस जन्मन्छ र मर्छ यो नै प्रकृतिको नियम हो जसको धार्मिक कारण अनुसार सानो उमेर छदै, रजश्वला नभइकन छोरीको विहे गरेमा पूण्य कमाइन्छ भन्ने मान्यताका साथ बालविवाह गरिदिने र सानै उमेरमा गर्भधारण हुने र अपरिपक्क अवस्थाको गर्भधारण भएकोले बच्चा खेर जाने, बच्चा जन्माउन नसक्ने भएर अप्रेसन गर्नु पर्ने जस्ता समस्याहरू आउने गर्दछन् । फलस्वरूप आमाको प्रजनन् स्वास्थ्यमा

बाँभोपन समस्या समेत आउने गरेको पाइन्छ, भने विवाह पश्चात आफ्नी श्रीमति आफैले पाल्नु पर्ने कारणले गर्दा श्रीमानहरूले पनि जस्तो काम पायो त्यही काम गर्ने जस्तै, कुक, फलामको हतियार बनाउने, आगो जन्य तथा तातो ठाउँमा कार्य गर्ने गरेको पाइन्छ, जसले पुरुषहरूमा पनि बाँभोपन समस्या निम्त्याउने गरेको देखिन्छ (ढकाल, २०६८) ।

२.१.३ कानुनी सिद्धान्त

रोनार्ल्ड डार्किन (१९७०) को नेपालको कानूनले छोरा छोरी बराबर अर्थात लैङ्गीक हिंसा गर्न नपाउने भनिएता पनि अझै पनि यो भेद कायम नै रहेको पाइन्छ । जसले गर्दा धेरै सन्तान जन्माउने, परिवार नियोजनको साधनको ज्ञानको अभावका कारण लापरवाही प्रयोग गर्ने, छोरी भएमा अप्रेसन गर्ने कार्य अझै पनि कतिपय ठाउँमा कायम नै रहेको छ । जसले गर्दा महिला तथा पुरुषहरूमा बाँभोपन समस्या आउने गरेको पाइन्छ (अधिकारी, २०७२) ।

२.१.४ जैविक सिद्धान्त

कार्ल लीनियस (१७३५) को जैविक सिद्धान्तको प्रारम्भ १९ सौ शताब्दीमा भएको थियो । जनसङ्ख्यालाई प्रभाव पार्ने तत्वहरू मध्ये जन्म पनि एक हो । जैविक सिद्धान्तको अध्ययन विना जन्मको अध्ययन अधुरो हुन सक्छ, यो सिद्धान्त अनुसार मानव समुदायको जन्म प्रक्रियालाई उसमा रहेको व्यवहारिक क्रियाहरू शिक्षा, स्वास्थ्य, खानपिन, उमेर, रोजगारी, वैवाहिक स्थिति, गर्भा अवस्थाको हेरचाह, परिवार नियोजनको साधनको प्रयोग, लिङ्गले प्रभाव पारेको हुन्छ, यसको उचित ज्ञानको अभावका कारण बाँभोपन समस्या आउने हुन्छ (ढकाल र कोइराला, २०७२) ।

२.१.५ पोषणको सिद्धान्त

जोशी (१९८९)को पोषणको सिद्धान्तअनुसार पोषणभन्नाले पोषणलाई खानाको वैज्ञानिक अध्ययन र स्वास्थ्यसँग यसको सम्बन्धको रूपमा परिभाषित गरिन्छ । हामीले खाएको कच्चा पदार्थ, खाद्य पदार्थहरू पाचन प्रणालीको मद्दतले पाचन भई तरल पदार्थको रूपमा सानो आन्द्राको भिल्लिद्वारा रगतमा घुलनसिल रासयनिक तत्वहरूको रूपमा शोषण हुन पुग्दछ । मानिसको शरीरमा पोषणको उपयुक्त अनुपात र परिमाण आपूर्ति हुन सकेन

भने व्यक्तिमा विभिन्न खालका रोगहरूले ग्रस्थ बनाउँछ । जसले गर्दा शारीरिक मानसिक, सामाजिक रूपमा पनि अपहेलित हुन्छ । जसले गर्दा रोगी र कमजोर जीवन जीउनु पर्ने हुन्छ र त्यसैले कुपोषणको कारणले गर्दा पनि बाँझोपनको समस्या देखिन्छ (कार्की, २०६७) ।

२.२ व्यवहारिक साहित्यको पुनरावलोकन

अध्ययन अनुसन्धानका क्रममा अनुसन्धानकर्ताले विगत वर्षहरूमा तयार गरेका शोध पत्र संकलन गर्ने क्रममा विभिन्न व्यक्तिहरूको अध्ययनबाट निकालिएको नतिजालाई मुख्य गरी सारसंक्षेपमा प्रस्तुत गर्ने जमर्को गरिएको छ ।

भण्डारी, (२०७४)का अनुसार संसारमा हरेक ८ जोडिमध्ये एक जोडि बाँझोपनको शिकार भएको पाइन्छ । बाँझोपन पुरुष र महिला दुवैमा हुन्छ । महिलामा रजस्वलाको अनियमित पिरियड वा बिच बिचमा पिरियड रोकिनु पनि गर्भ नबस्नुको एक लक्षण हो । रजस्वलाको वृत्ति २८ दिनबाट २९ दिनमा भरेमा वा पिरियड रोकिएमा मासिक धर्म रोकिन्छ । कुनै कुनै महिलामा २० वर्षदेखि नै रजस्वला अनियमित हुन्छ, जसका कारण बाँझोपनको समस्या हुने गरेको पाइन्छ । बाँझोपनको शिकार भएका ५ देखि १० प्रतिशत महिलाको पिरियड पिडादायी हुन्छ । पाठेघरमा हुने एक प्रकारको ट्युमरले यस्तो पीडा हुन्छ । यदि तपाईंको आँखा धमिलो हुँदै गएको छ वा राम्रोसँग देख्न सक्नु हुँदैन भने पनि बाँझोपनको लक्षण हो । पुरुष र महिला दुवैमा यो लक्षण देखिन्छ । तपाईंको अनुहार र शरिरको अन्य भागमा मा अत्यधिक रौं भएमा तपाईंमा पोलिसाईटिक ओभरी सिन्ड्रोम अर्थात् पीसीओएसको समस्या हो । रौं बढी हुनु हर्मनको असन्तुलन वा बाँझोपनको संकेत हो । बाँझोपनको सवालमा भण्डै ४० प्रतिशत घटनामा पुरुष जिम्मेवार हुने गरेका छन् । यौन इच्छा नहुने वा लिंग उत्तेजित नहुने, स्खलनको समस्या, अन्डाकोष सुनिने पुरुषहरू बाँझोपनको संकेत हो । बढी मोटा महिलाहरूमा गर्भ नबस्ने सम्भावना हुन्छ । तर, अवश्यकता भन्दा कम तौल भएमा, बढी व्यायाम गर्ने वा धावक भएमा पनि अनियमित पिरियड हुन्छ, बाँझोपनको खतरा हुने गर्दछ । यदि यौन कार्य पीडादायी भएमा पनि यसले महिला बाँझोपन हुने गर्दछ । कपाल बढी झर्छ वा पातलो छ भने थाइरोइडले कार्यमा अवरोध भई ओभुलेसनलाई असर गर्छ । एक पछिल्लो अध्ययन अनुसार बाँझोपन भएका २ दशमलव ३ प्रतिशत महिलामा थाइरोइड बढी सक्रिय भएको पाइएको थियो । ४१ दशमलव

६ मानिसमा भिटामिन डीको कमीका कारण बाँभोपनको शिकार हुने गरेका अमेरिकाको राष्ट्रिय रोग नियन्त्रण गर्न सकिन्छ ।

भट्टराई, (२०७३) का अनुसार अझै पनि नेपालमा रुढीवादी परम्परामा विश्वास राख्ने प्रचलनका साथै सामाजिक, आर्थिक, धार्मिक कारणले गर्दा छोरा छोरीको भेदभाव गरी छोरी जन्मदा दाइजो धेरै दिनु पर्ने र छोरा जन्मदा दाइजो आउने, छोराले सम्पत्ती कमाउने र भविष्यमा हेरचाह गर्ने आशमा धेरै सन्तान जन्माउने तर उचित समयमा गर्भाधारण नगर्ने, गर्भावस्थामा हेरचाह नगर्ने, गर्भ खेर जाने र छोरा छोरीको विभेदले अप्रेसन गर्ने जस्ता कार्यले बाँभोपन समस्या आउने तर यस सम्बन्धी उचित ज्ञान तथा अवधारणाको विकास गर्न सके बाँभोपन समस्या कम हुने भएकोले अझै पनि उक्त क्षेत्रमा जनचेताको वृद्धि गर्नु पर्ने देखिन्छ ।

शर्मा, (२०६८) बाँभोपन महिला-पुरुष दुवैलाई हुने भए तापनि नेपालमा अज्ञानता र अन्धविश्वासका कारण बाँभोपनको समस्या महिलालाई मात्र हुन्छ भनेर भन्ने मान्यता छ । यसले गर्दा महिलाले अनावश्यक मानसिक पीडा खेप्नु परिरहेको छ । सन्तान नहुने महिलालाई बाँभोको संज्ञा दिइए पनि पुरुषलाई बाँभो भन्ने गरिएको छैन । सामाजिक दृष्टिकोण मात्र नभएर नेपालको कानूनले पनि महिलामाथि भेदभाव गरेको बताउनुहुन्छ अधिवक्ता उषा बरुवाल । 'विवाह गरेको १० वर्षसम्म जीवित बच्चा जन्मेको छैन भने उनको पतिले विवाह गर्न पाउने व्यवस्था कानूनमा छ, यसले महिलाको बारेमा भने उल्लेख गरेको छैन । पुरुषबाट बच्चा नभए महिलाले अर्को विवाह गर्न मिल्ने या नमिल्ने कुरामा कानून मौन छ । यसले दोष महिलामा मात्र हुन्छ भन्ने अन्धविश्वासलाई प्रोत्साहन गरेको छ र बाँभोपनको समस्या पुरुषमा पनि हुन्छ ।

महारा, (२००६) का अनुसार किशोर अवस्था भनेको आफ्नो जिवनको लक्ष्य निर्धारण गर्ने उमेर हो । यस समयावधिमा पढ्ने, लेख्ने, सीप हाँसिल गर्ने जसले भविष्यको जिवन सहज बनाउन मद्दत गर्दछ । यस समयमा विवाह गर्ने होइन । किशोर अवस्थामा नै विवाह गर्दा आमा बच्चा जन्माउनका लागि शारिरिक रूपमा परिपक्व भइसकेकी हुँदैनन् । चाँडो विवाहले चाँडै महिलाहरू बच्चा जन्माउन तयारी हुन्छन् तर यसले उनीहरूको स्वास्थ्यमा खतरा देखा पर्न सक्छ । विकासन्मुख राष्ट्रका ५० प्रतिशत महिलाहरूले २० वर्ष नपुग्दै बच्चा जन्माउने गर्दछन् । १७ वर्ष भन्दा कमको गर्भअवस्थालाई जोखिमपूर्ण मानिन्छ । यसले आमाको स्वास्थ्यमा समस्या देखापर्न सक्छ । विभिन्न प्रकारको रोग लाग्नु साथै

अपरिपक्वउमेरमा नै बच्चा जन्माउने बच्चा गर्भमा नै खेर जाने र जसले बाँभोपन समस्या नित्याउन सक्छ भने यसले आमाको स्वास्थ्यमा समेत खतरा देखा पर्न सक्छ ।

आचार्य, (२०७२) का अनुसार किशोरावस्थामा गर्भधारणका कारण प्रजनन् स्वास्थ्यमा परेको असरले बाँभोपन निम्त्याउने कारणहरूको पहिचान गर्ने उद्देश्यका साथ गरीएको अध्ययनमा परिवार नियोजनको साधन सर्वसुलभ प्राप्त नभएर कलिलो उमेरमा गर्भधारण गर्न बाध्य भएको, परिवार नियोजनको अल्पज्ञान, अज्ञानता र चेतनाको कमीले चाडै गर्भधारण गर्ने गरेको पाइयो जसले गर्दा इच्छा विना गर्भ रहेकोले गर्भावस्थामा अप्रेसन गर्ने, र जाँड, रक्सी अत्याधिक प्रयोग गर्ने कारणले गर्दा बाँभोपन समस्या आउने गरेको देखिन्छ । उक्त राई समुदायमा अशिक्षा तथा चेतनाको कमिका कारण छिटो विवाह गर्ने जस्ले गर्दा छिटो र धेरै सन्तान भएको र इच्छा विना सन्तान गर्भमा आउदा अप्रेसन गर्ने गरेको पाइयो अप्रेसन पश्चात आउने समस्याहरूको ज्ञानको अभावको कारण बाँभोपन समस्या आउने गरेको देखिन्छ भने उक्त क्षेत्रमा बसोवास गर्ने राई समुदायका मानिसहरूले अत्याधिक मद्यपान सेवन गरेको कारणले पनि बाँभोपन समस्या नित्याएको देखिन्छ । त्यस्तै सयमअनुसार ज्ञानमा वृद्धिसँग परिवार नियोजन गर्ने तथा अप्रेसनका कारण आउने समस्याहरूको ज्ञान वृद्धिसँगै बाँभोपन समस्यामा कम भएको देखिन्छ ।

कार्की, (२०७०)का अनुसार नेपालको कानुनीमान्यता अनुसार लैङ्गिक विभेद, गर्भावस्थाको अप्रेसन, दाइजो प्रथा, महिलामा हुने घरेलु हिंसालाई अपराध मानिए पनि उक्त क्षेत्रमा अझै पनि यस्ता कार्य हुने गरेको पाइन्छ । जसले गर्दा खेरी गर्भावस्थामा बच्चा खेर जानु, अप्रेसन गर्नु, र धेरै सन्तान जन्माउनुका कारणले प्रजनन् स्वास्थ्यमा असर परेको देखिन्छ र उक्त प्रजनन् स्वास्थ्य समस्याले बाँभोपन समस्या निम्त्याएको पाइयो । उक्त समुदाय धार्मिक, संस्कृति, रुढीवादी परम्पराले जकडीएको पाइयो । साथै अशिक्षा, यौन तथा प्रजनन् समन्धी ज्ञानको कमीले चाँडै विवाह हुने गरेकोले प्रजनन् स्वास्थ्य समस्या आउने र बाँभोपन समस्या आउने गरेको देखिन्छ । त्यसैगरी सप्तरी जिल्ला रामपुर गाविसका मेहता समुदायमा गरिएको अध्ययन अनुसन्धान अनुसार उक्त समुदायका मानिसहरू छिटो विवाह गर्ने, अशिक्षा, यौन तथा प्रजनन् समन्धी ज्ञानको कमीका कारणले प्रजनन् स्वास्थ्य समस्या आउने र बाँभोपन समस्या आउने गरेको देखिन्छ ।

२.३ पुनरावलोकनको उपादेयता

कुनै पनि विषयवस्तुमा गरिने अध्ययन अनुसन्धान कुनै न कुनै सिद्धान्तमा आधारीत रहने भएकोले प्रस्तुत अध्ययन अनुसन्धानका लागि आधार दर्शनको खोजी गर्ने क्रममा जनसंख्याविद र विभिन्न विद्वानहरूको सिद्धान्तलाई लिइ उपर्युक्त सिद्धान्तहरूको मान्यताको आधारमा तथ्याङ्कलाई व्याख्या विश्लेषण गरिने छ ।

बाभोपन भन्नाले एक वर्षसम्म महिलामा रजस्वला भएदेखि र पुरुषमा वीर्य उत्पादन हुन थालेपछि नियमित यौन सम्पर्क गर्दा पनि बच्चा नहुनु बाँभोपन समस्या हो । बाभोपन समस्या र समाधान सम्बन्धि अध्ययनमा साहित्यको पुनरावलोकनले महत्वपूर्ण भूमिका खेलेको पाइन्छ । नेपालको सन्दर्भमा करिब १०% -१६% जोडिको बाभोपन समस्या भएको पाइन्छ, छिटो विवाह, उपयुक्त समयमा गर्भाधारण, परिवार नियोजनका साधनको उपयुक्त तरिकाले प्रयोग नगर्नाले गर्दा महिलाहरूको प्रजनन स्वास्थ्यमा नकारात्मक असर पर्न जान्छ र महिलामा बाभोपन समस्या हुने गरेको पाइन्छ । कम उमेरमा गर्भाधान, असुरक्षित गर्भपतन, परिवार नियोजनको साधनको ज्ञानको अभावको कारण महिलाहरूको प्रजनन स्वास्थ्यमा विभिन्न असरहरू पर्दछन् जसमा विभिन्न प्रकारका यौन संक्रामक रोगहरूलाई पाठेघरको क्यान्सर, पाठेघर खस्ने, वीर्य निस्काशनमा समस्या जस्ता रोगका कारणबाट पनि महिलाहरूमा बाभोपन समस्या हुने गर्दछ ।

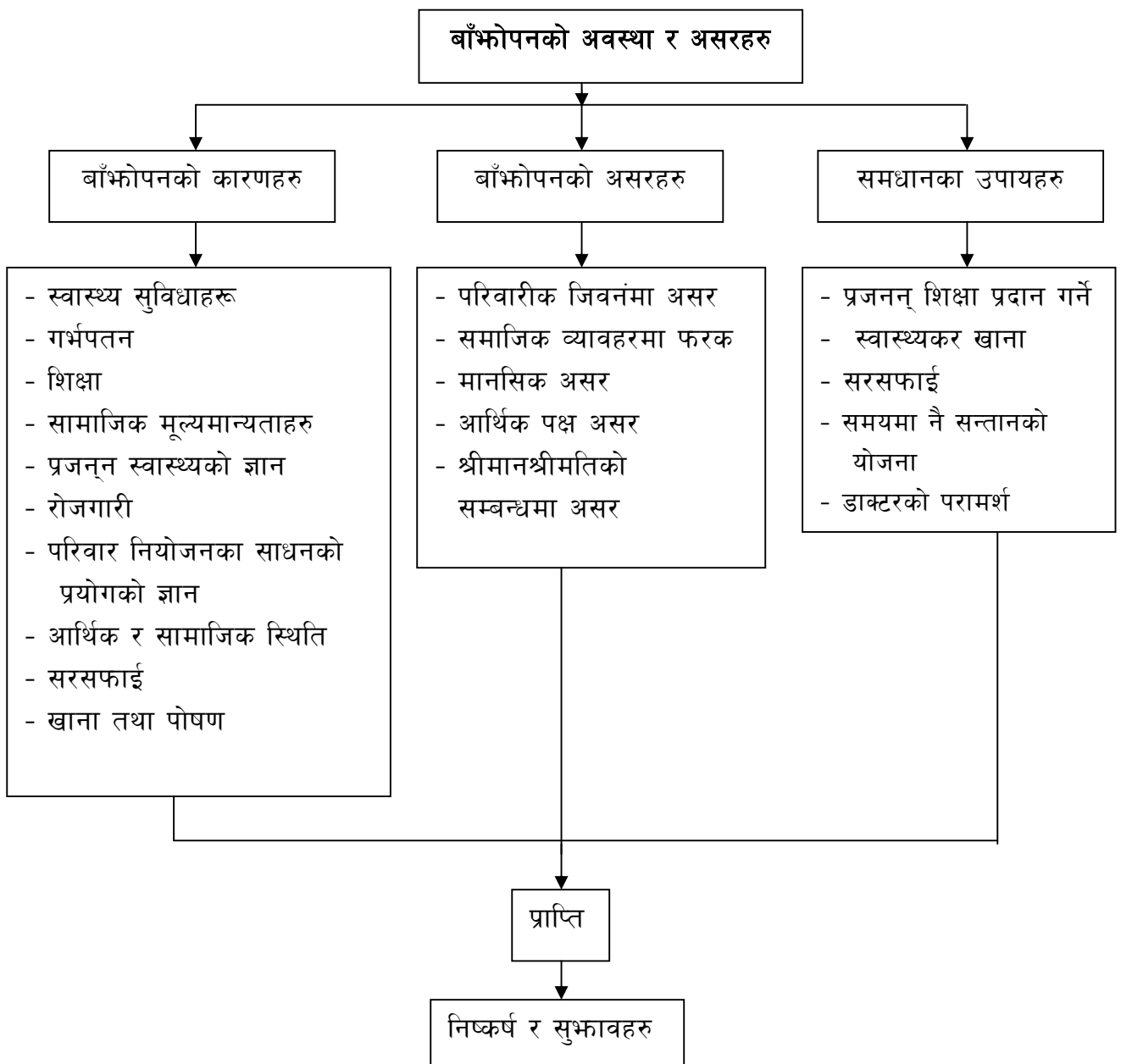
कतिपय समाजमा छिटो विवाह गर्ने चलनको कारण कलिलै उमेरमा गर्भवति हुनुपर्ने र थोरै जन्म अन्तरालमा धेरै बच्चा जन्माउनु पर्ने कारणले महिलाहरूले गर्भपतन, परिवार नियोजनको साधनको लापरवाही तरिकाले प्रयोग गर्ने जसले गर्दा प्रजनन स्वास्थ्यमा नकारात्मक असर बढ्दछ भने यस्ता समस्याले गर्दा महिलाहरूमा बाभोपन हुने सम्भावना बढि रहने गर्दछ ।

पुनरावलोकन गरिएका साहित्यले प्रस्तुत अनुसन्धानका लागि केहि हदसम्म बाटो पहिल्याउन मद्दत गरेका छन् । नेपालमा हुने गरेको बाभोपन समस्याका लक्षण, समस्या, समस्या समाधानका उपायहरू र बाच्चने उपायहरूको बारेमा साहित्यले प्रकाश पारेका छन् । यीनै स्रोत र साधनका माध्यमबाट प्रस्तुत अनुसन्धानको क्षेत्रमा पनि तुलनात्मक अध्ययन गरि गहिराइ मापन गर्न सजिलो भएको छ । पूर्व साहित्यको माध्यमबाट अनुसन्धानलाई अन्तिम निचोड दिइ लक्षित विन्दुमा पुरयाउने लक्ष्यका साथ साहित्यलाई आधार मानेता पनि शतप्रतिशत आधारहरू पुरा गर्न गराउन नसकिएको हुदायो अध्ययन सुनसरी जिल्लाको इटहरी उपमहानगरपालिका वडा नं. १३ मा रहेका विवाहित पुरुष र महिलाहरूकोसबलमा

यी साहित्यमा केहि आधारहरू उल्लेख भएको पाइदैन त्यसकारण उपर्युक्त साहित्यहरूलाई आधारमान्दै यो अध्ययन सुनसरी जिल्लाको इटहरी उपमहानगरपालिका वडा नं. १३ मा रहेका विवाहित पुरुष र महिलाहरूमा बाभोपन समस्या र समाधान सम्बन्धि प्रस्तुत शोध अध्ययन गर्न खोजीनेछ ।

२.४ अबधारणात्मक ढाँचा

प्रस्तुत अध्ययनमा बाभोपन समस्या र समाधान सम्बन्धीको बारेमा विस्तृत अध्ययन अनुसन्धान गर्नकालागि बाभोपन समस्या र समाधान सम्बन्धि अबधारणात्मक ढाँचालाई निम्न चित्रमा प्रस्तुत गरिने छ :

प्रस्तुत चित्रमा बाभोपन समस्यालाई प्रत्यक्ष प्रभाव पार्ने तत्वहरूलाई देखाइने छ । बाभोपन समस्यालाई व्यक्तिको सरसफाइले पनि प्रभाव पार्ने गर्दछ । महिलाहरूको हकमा रजस्वला समयको बेलामा विशेष ध्यान दिने गर्नु पर्दछ । यो अवस्था महिलाहरूलाई संक्रमण हुने बढी भन्दा बढी डर हुने भएको कारणले गर्दा विशेष ध्यान दिनु आवश्यक छ । यसो नगरेको खण्डामा महिलाहरूलाई संक्रमण भई बाभोपन हुने सम्भावना बढी हुन्छ । त्यस्तै गरी पुरुषहरूको हकमा हस्तमौथुन गर्दा सरसफाइमा विशेष ध्यान दिनु पर्ने हुन्छ । जसले लिङ्गमा संक्रमण हुनबाट बचाउदछ । त्यस्तै गरी बाभोपन समस्यालाई स्वास्थ्य सुविधाहरूले पनि प्रभाव पार्ने गरेको पाइन्छ । गर्भावस्थामा हेरचाह तथा सुरक्षित सुत्केरी गराउन उचित सेवा सुविधा नभएमा गर्भ खेर जाने, सुत्केरी साधनको सट्टा अरू साधन प्रयोग गर्नु पर्ने बाध्यताले संक्रमण हुने, बच्चाको मृत्यु हुने, रगत बढी बग्गने संक्रमण हुने गर्दछ जसले बाभोपन समस्या नित्याउने गर्दछ । त्यसैगरी असुरक्षित गर्भपतनका कारणले पाठेघरको समस्या हुने, गर्भपतनलाई परिवार नियोजनको साधनका रूपमा लिनु हुँदैन । धेरैपटक गर्भपतन गर्दा पाठेघर पातलिन्छ, पातलो भएमा बच्चा नबस्ने सम्भावना हुन्छ । बच्चा बसेमा पनि आफैँ खेर जाने सम्भावना बढी हुन्छ । पाठेघरभित्रको आकार-प्रकार बिग्रन्छ । पछि बच्चा बढ्दै गएर पाठेघर फुट्नेसम्मको खतरा हुन्छ र अन्य प्रजनन् अंगहरूको नाश हुने कारणले गर्दा बाभोपन समस्या आउने गरेको देखिन्छ । त्यस्तै परिवार नियोजनको अस्थायी साधन प्रयोगले नै लामो समयसम्म बच्चा नबस्ने भन्ने चाहिँ हुँदैन तर कुनै-कुनै साधनले महिनावारी गडबड गराउँछ । महिलाले लामो समयका लागि प्रयोग गर्ने कुनै-कुनै अस्थायी साधनले लामो समय (६ महिना-१ वर्ष)सम्म पनि गर्भ बस्ने समय धकेल्न सक्छ र बाभोपन आउन सक्छ । त्यसैगरी शिक्षा, सामाजिक मूल्य मान्यता, प्रजनन् स्वास्थ्यको ज्ञान, पोषण तथा खानेकुरा आर्थिक तथा सामाजिक स्थिति जस्ता तत्वहरूले पनि बाभोपन समस्या नित्याउने गरेको पाइन्छ । उपर्युक्त तत्वहरूले बाभोपनलाई प्रभाव पार्ने भएता पनि सबै तत्वहरूको प्रभावका बारेमा अध्ययन गर्नका लागि स्रोत, साधन, समयको कमिका कारण उक्त तत्वहरू मध्ये बाभोपन समस्या र समाधान सम्बन्धी अध्ययन गरिएको छ ।

परिच्छेद तीन

अध्ययनको विधि र प्रक्रिया

यस अध्ययनमा प्रस्तुत अध्ययन कार्य सम्पन्न गर्न अवलम्बन गरिएको विधि अन्तर्गत प्रतिवेदनको ढाँचा, विधि, अध्ययनका लागि आवश्यक जनसङ्ख्या छनोट गरिएको नमूना अध्ययनको क्षेत्र, तथ्याङ्क संकलनका साधन र तरिका तथ्याङ्क संकलन प्रक्रिया एवम् तथ्याङ्कको व्याख्या र विश्लेषण प्रक्रिया बारेमा चर्चा गर्ने प्रयत्न गरिएको छ ।

३.१ अध्ययनको ढाँचा

प्रस्तुत अनुसन्धानमा प्रजनन स्वास्थ्यमा हुने बाँझोपन समस्याका बारेमा अध्ययन अनुसन्धान गर्न खोजिएको हुनाले यो अध्ययन परिणात्मक र वर्णनात्मक दुवै ढाँचामा आधारित रहेकोछ । तसर्थ यो अनुसन्धान मिश्रित ढाँचाको हुनेछ र योअध्ययन अनुसन्धान गर्नका लागि सम्भावना रहित नमुना छनोट विधि अन्तर्गतको उद्देश्यमूलक नमुना छनोट विधिको प्रयोग गरिएकोछ ।

३.२ जनसङ्ख्या र नमुना छनोट प्रक्रिया

प्रस्तुत अध्ययनमा यो अध्ययन सुनसरी जिल्लाको इटहरी उपमहानगरपालिका वडा नं. १३ मा रहेका विवाहित पुरुष र महिलाहरूलाई जनसङ्ख्याका रूपमा लिइनेछ । अनुसन्धानका लागि नमूना छनोट गरिएको यो अध्ययन सुनसरी जिल्लाको इटहरी उपमहानगरपालिका वडा नं. १३ का विवाहित पुरुष र महिलाहरूमा सम्भावना रहित नमुना छनोट विधि अन्तर्गतको उद्देश्यमूलक नमुना छनोट विधिको प्रयोग नमुना छनोट गरिएको छ ।

३.३ नमुना छनोट विधि

यो अध्ययन यो अध्ययन सुनसरी जिल्लाको इटहरी उपमहानगरपालिका वडा नं. १३ मा रहेका विवाहित पुरुष र महिलाहरूमध्ये विगत ५ वर्ष भित्र कुनै पनि शिशुलाई जन्म नदिएका बाँझोपन समस्या भएका विवाहित पुरुष र महिलाहरूमा सम्भावना रहित नमुना छनोट विधि अन्तर्गतको उद्देश्यमूलक नमुना छनोट विधिको प्रयोग गरी नमुना छनोट गरिएको छ ।

३.४ नमुनाको आकार

यो अध्ययन सुनसरी जिल्लाको इटहरी उपमहानगरपालिका वडा नं. १३ मा रहेका विवाहित पुरुष ३० जना र विवाहित ३० जना महिलाहरू गरी जम्मा ६० जना बाभोपन समस्या भएका महिलाहरू नमुनाको आकारको रूपमा रहेका छन् ।

३.५ अध्ययनको क्षेत्र

प्रस्तुत अध्ययन गर्ने क्रममा नेपालको पूर्वी तराईमा रहेको यो अध्ययन सुनसरी जिल्लाको इटहरी उपमहानगरपालिका वडा नं. १३ लाई अध्ययनको क्षेत्रको रूपमा लिइनेछ । यो अध्ययन गर्नको लागि आर्थिक, सामाजिक, भौगोलिक, राजनैतिक र घर पायक भएको कारणले गर्दा उक्त क्षेत्रलाई अध्ययनको क्षेत्रको रूपमा छनोट गरिएको छ ।

३.६ तथ्याङ्क सङ्कलनका साधन र तरिका

अनुसन्धानका लागि आवश्यक तथ्याङ्क संकलन गर्न अन्तरवार्ता, अवलोकन प्रश्नावली सर्वेक्षण फारमको प्रयोग गरिएको छ अर्थात् प्राथमिक स्रोत र द्वितीय स्रोतको माध्यमबाट तथ्याङ्क सङ्कलन गरिएको छ । साथै बाभोपन समस्या भएका महिलाहरूलाई प्रश्नावली वितरण गरी आवश्यक तथ्याङ्क समेत संकलन गरिएको छ । उ.म.न.पा.को तथ्याङ्क, अस्पताल, उपस्वास्थ्य चौकिको रेकर्ड अभिलेखलाई मुख्य साधन बनाइएकोछ । त्यसैगरी चार्ट तथ्याङ्क चित्र रेखाचित्रलाई साधनको रूपमा लिइएकोछ ।

३.७ तथ्याङ्कको सङ्कलन प्रक्रिया

यो अध्ययन यो अध्ययन सुनसरी जिल्लाको इटहरी उपमहानगरपालिका वडा नं. १३ मा रहेका बाभोपन समस्या र समाधान सम्बन्धी उपायहरू पत्ता लगाउन खुला तथा बन्द प्रकृतिका प्रश्नहरू समावेश गरी अन्तर्वार्ता सूची बनाई सोहीको आधारमा आवश्यक सूचना तथा तथ्याङ्क संकलन गरिएको छ । जसलाई अनुसूची एकमा राखिएको छ । नमुना छनौटमा परेका प्रत्येक घरधुरीका महिलाहरूसंग घरघरमा गई प्रत्यक्ष भेटघाट गरी अध्ययनको उद्देश्य र महत्वबारे जानकारी गराउँदै अन्तर्वार्ता सूचीको माध्यमबाट र विभिन्न व्यक्ति तथा संघसंस्थाले प्रकाशन गरेका दस्तावेजहरू समेत प्रयोग गरी तथ्याङ्क संकलन गरिएको छ ।

३.८ तथ्याङ्कको ब्याख्या र विश्लेषण प्रक्रिया

प्रस्तुत अनुसन्धान अध्ययनका क्रममा तयार पारिएका विभिन्न तथ्याङ्क साधनहरूबाट संकलित प्रथमिक तथ्याङ्कलाई तथ्याङ्क शास्त्रीय विधिहरूको प्रयोग गरी व्याख्या र विश्लेषण गरिएकोछ ।

आवश्यकतालाई मध्यनजर राख्दै दिइएको तथ्याङ्कलाई चार्ट रेखाचित्र, वृत्तचित्र, स्तम्भचित्र, तालिकामा प्रस्तुत गरी सरल र स्पष्ट रूपमा आकर्षित खालको बनाइएकोछ, साथै अनुसन्धानबाट प्राप्त तथ्याङ्कको ब्याख्या र विश्लेषणलाई पारदर्शिता र सहज रूपबाट निष्कर्ष निकालिएकोछ ।

परिच्छेद चार

नतिजाको व्याख्या तथा विश्लेषण

यो अध्ययन तथ्याङ्कको संकलन र प्रस्तुतीको विश्लेषणसँग सरोकार राख्दछ । यसको तालिकिकरण अध्ययनको आवश्यकता अनुसार क्रमवद्ध तरिकाले प्रस्तुत गरिएको छ । संकलित तथ्याङ्कहरू प्रस्तुती र विश्लेषण तालिकाको माध्यमबाट सरल तरिकाले प्रस्तुत गर्ने प्रयास गरिएको छ ।

४.१ उमेरगत रूपमामहिलाहरूको विवरण

यो अध्ययन सुनसरी जिल्लाको इटहरी उपमहानगरपालिकामा बसोवास गर्ने विवाहित महिलाहरूको उमेरगतविवरणलाई पनि हेर्न आवश्यकहुन्छ । यस उमेरगतविवरणले महिलाहरूको विवाहकुनउमेर देखि हुने गर्दछ भन्ने कुरा थाहापाउनमद्दतगर्दछ । नगरपालिकामा रहेको रेकर्ड अनुसार प्राप्तभएको विवरणको आधारमाविवाहितमहिलाहरूको मात्र तथ्याङ्क संकलन गरिएकोले विवाहितमहिलाहरू कुनउमेर समूहका छन् भन्ने विवरण यस तथ्याङ्कबाटप्राप्तगर्ने प्रयत्नभएको छ । छिटो विवाह पश्चात प्रजनन् स्वास्थ्यमा आउने बाभोपन समस्या पनि एक समस्याको कारण हो त्यसैले उनीहरूको उमेर र विवाहको उमेरलाई अध्ययन गर्दा अन्तरवार्ताको क्रममाप्राप्तभएको विवरणलाई निम्नतालिकामार्फत प्रस्तुतगरिएको छ ।

तालिका १ : उमेरगत रूपमा महिलाहरूको विवरण

उमेर समूह	महिलाहरूको संख्या	प्रतिशत
१५-१९	१९५०	१७
२०-२४	१५१६	१३
२५-२९	१६७०	१५
३०-३४	१४८०	१३
३५-३९	१५४४	१४
४०-४४	१९००	१७
४५-४९	१३४०	१२
जम्मा	११३६०	१००

माथिको तालिकाबाट प्राप्त तथ्याङ्कलाई हेर्दा नमूना छनौटमा परेका महिलाहरू मध्ये सबै भन्दा बढी १५ देखि १९ वर्ष उमेर समूहका महिलाहरू १७ प्रतिशत रहेको पाइयो । उक्त तालिकाको आधारमा १० देखि १४ वर्ष उमेर समूहका १३ प्रतिशत, २० देखि २४ वर्ष उमेर समूहका १५ प्रतिशत, २५ देखि २९ का १५ प्रतिशत, ३० देखि ३४ का १३ प्रतिशत, ३५ देखि ३९ का १४ प्रतिशत रहेको छ । उक्त समुदायमा १५ देखि १९ वर्ष समूहका विवाहित महिलाहरू बढी रहेको देखिन्छ । यसबाट पनि पुष्टि हुन्छ की छिटो विवाह पश्चात शिक्षाको अभावका कारणले गर्दा छिटो गर्भाधारण, परिवार नियोजनको साधनको बढी प्रयोग, गर्भपतन गरी बाभोपन समस्या भोल्दै आएको प्रष्ट हुन्छ ।

४.२ उमेरगत रूपमा बाभोपन समस्या भएको महिलाको विवरण

अध्ययन क्षेत्रमा बसोवास गर्ने बाभोपन समस्या भएका विवाहित महिलाहरूको उमेरसम्बन्धी विवरण निम्न तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका २: उमेरगत रूपमा बाभोपन समस्या भएको महिलाको विवरण

उमेर समूह	महिलाहरूको संख्या	प्रतिशत
२०-२४	५	८.०६
२५-२९	७	११.५७
३०-३४	२८	४७.३६
३५-३९	१०	१६.१४
४०-४४	६	९.४७
४५-४९	५	७.७१
जम्मा	६०	१००

माथिको तालिकाको आधारमा महिलालाई विवाहको उमेर सोध्दा १३ वर्षमा विवाह भएको तथ्याङ्क प्राप्त भएको थियो । त्यसैगरी २०-२४ वर्ष उमेर समूहका ८.०६ प्रतिशत महिलाहरूमा बाभोपन समस्या रहेको देखिन्छ । २५-२९ वर्ष उमेर समूहका ११.५७ प्रतिशत महिलाहरूमा बाभोपन समस्या भएको पाइयो । त्यस्तै ३०-३४ वर्ष उमेर समूहका ४७.३६ प्रतिशत महिलाहरूमा बाभोपन समस्या भएको पाइयो भने उक्त महिलाहरूको विवाहको उमेर सोध्दा धेरैजसको १५-१९ वर्ष उमेर समूहमा भएको कुरा स्थलगत सर्वेक्षणमा प्राप्त भएको थियो । ३५-३९ वर्ष उमेर समूहका १६.१४ प्रतिशत महिलाहरूमा बाभोपन समस्या

रहेको पाइयो । त्यस्तै ४०-४४ वर्ष उमेर समूहका ९.४७ प्रतिशत महिलाहरूमा प्रजनन स्वास्थ्यमा हुने बाँझोपन समस्या रहेको पाइयो भने ४५-४९ उमेर समूहमा ७.७१ प्रतिशत महिलाहरूमा बाँझोपन समस्या रहेको देखिन्छ ।

४.३. जातिगत रूपमा बाँझोपन समस्याको विवरण

यो अध्ययन सुनसरी जिल्लाको इटहरी उपमहानगरपालिका वडा नं. १३ मा रहेका विवाहित पुरुष र महिलाहरूमा गरिएको अध्ययन अनुसन्धानमा जातिगत रूपमा बाँझोपन समस्याको अवस्था कस्तो रहेको छ भनि गरिएको अध्ययन अनुसन्धानमा प्राप्त भएको विवरणलाई निम्नानुसार तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ :

तालिका ३ : जातिगत रूपमा बाँझोपन समस्याको विवरण

क्र.स.	जातिगत विवरण	महिलाहरूको संख्या	प्रतिशत
१	ब्राह्मण, क्षेत्री	९	१५.७८
२	आदिवासी, जनजाति	१४	२२.८०
३	दलित	१६	२६.३१
४	लोपउन्मुख	१५	२४.५६
५	अन्य	६	१०.५२
	जम्मा	६०	१००

माथिको तालिका अनुसार अध्ययन क्षेत्रमा ब्राह्मण, क्षेत्रीहरूमा बाँझोपन समस्या १५.७८ प्रतिशत रहेको देखिन्छ । त्यस्तै आदिवासी, जनजातिहरूमा २२.८० प्रतिशत रहेको पाइन्छ भने दलितमा सबैभन्दा बढी २६.३१ प्रतिशत पुरुष तथा महिलाहरूमा बाँझोपन समस्या भएको देखिन्छ । त्यसैगरी लोपउन्मुख जाति भागर, मुसर, सतार, उरावहरूमा २४.५६ प्रतिशत बाँझोपन समस्या रहेको देखिन्छ र अन्यमा सबैभन्दा कम १०.५२ प्रतिशतलाई बाँझोपन समस्या रहेको पाइयो ।

४.४. पेशाका आधारमा उत्तरदाताहरूको विवरण

यो अध्ययन सुनसरी जिल्लाको इटहरी उपमहानगरपालिका वडा नं. १३ मा रहेका विवाहित पुरुष र महिलाहरूमा गरिएको अध्ययन अनुसन्धानमा उनीहरूले गर्ने पेशाले

प्रजनन् स्वस्थ्यमा कस्तो प्रभाव पारेको छ भनी गरिएको खोज तथा अनुसन्धानमा बाँभोपन समस्याहुने व्यक्तिहरूको विवरणलाई निम्नानुसार तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ :

तालिका ४ : पेशाका आधारमा बाँभोपन समस्याको विवरण

क्र.स.	जातजातिको विवरण	महिलाहरूको संख्या	प्रतिशत
१	कृषी	५	८.७७
२	व्यापार	३	५.२६
३	शिक्षण	४	७.०१
४	तापक्रम जन्य ठाउँको काम (फलाम तथा हलुगेका सामन बनाउने, कुक, कोइलाखानी, गाडी चालक)	२५	४२.१०
५	ज्याला, मजदुरी	१८	२९.८२
६	अन्य	४	७.०१
	जम्मा	६०	१००

माथिको तालिका अनुसार तापक्रम जन्य ठाउँमा काम गर्ने पुरुष तथा महिलाहरू ४२.१० प्रतिशत रहेको छ । ज्याला मजदुरीमा काम गर्ने २९.८२ प्रतिशत पुरुष तथा महिलाहरूमा बाँभोपन समस्या भएको देखिन्छ भने अन्य कामहरू गर्नेमा ७.०१ प्रतिशत रहेको पाइन्छ । आफ्नो कामको व्यस्ताको कारणले सन्तान पछि बनाउने भन्दै कामको शिलसिलामा परिवारबाट टाढा गएर अध्ययनपन गराउने गरेको ७.०१ प्रतिशत शिक्षकहरूमा पनि बाँभोपन समस्या रहेको पाइयो । त्यस्तै व्यापारमा आवद्ध रहेका पुरुष तथा महिलाहरू पनि ५.२६ प्रतिशतमा बाँभोपन समस्या रहेको पाइन्छ ।

४.५ विवाह गर्दाको उमेरको आधारमा महिलाको विवरण

कम उमेरमा विवाह गर्दा उनीहरूको यौनाङ्गको पूर्णरूपले परिपक्व नहुने, पाठेघरको राम्रो विकास नहुनु, आमा बन्ने अवस्था स्वीकार गर्न नसक्ने जस्ता आधारभूत कुराहरूलाई दृष्टिगत गर्दा स्वास्थ्य अवस्थामा समेत आघात पुग्ने हुनाले यस्ता कुराहरूमाथि संवेदनशील भएर विचार पुऱ्याउनु पर्ने हुन्छ । विश्वमा प्रत्येक वर्ष १,३०,००० किशोरीहरू आमा बन्दछन् । तिनीहरूमध्ये ९०% भन्दा बढी किशोरीहरू विकासोन्मुख देशमा बसोबास गर्दछन् साथै गर्भवती र बच्चा जन्माउने समयमा हुने जटिलताका कारण हरेक दिन १,६०० महिला

र १०,००० भन्दा बढी नवजात शिशुको पनि मृत्यु हुने गरेको छ भने आमाहरूको प्रजनन स्वास्थ्यमा असर पर्न गई बाभोपन समस्या समेत हुने गरेको छ (कार्की, २०६७) । कम उमेरको विवाहले बाभोपन समस्या निम्त्याउने भएको कारणले गर्दा अध्ययन क्षेत्रमा रहेका बाभोपन समस्या भएका महिलाहरूको विवाह गर्दाको उमेरको विवरणलाई निम्नानुसार तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ :

तालिका ५ : विवाह गर्दाको उमेरको आधारमा महिलाको विवरण

उमेर समूह	महिलाहरूको संख्या	प्रतिशत
१०-१४	१५	२४.५६
१५-१९	३०	४९.८२
२०-२४	११	१८.२४
२५-२९	३	४.९१
३०+	१	२.४५
जम्मा	६०	१००

माथिको तालिका अनुसार १०-१४ उमेर समूहमा विवाह हुने २४.५६ प्रतिशत महिलाहरू रहेको देखिन्छ भने १५-१९ वर्ष उमेर समूहमा विवाह हुने ४९.८२ प्रतिशत रहेका छन् जुन नेपालमा बालविवाहको रूपमा हेरिन्छ । ययसरी नै २०-२४ वर्ष उमेर समूहमा विवाह गर्ने १८.२४ प्रतिशत महिलाहरू रहेको पाइन्छ । त्यस्तै २५-२९ वर्ष उमेर समूहमा विवाह गर्ने कम मात्रामा मात्र पाइन्छ जुन ४.९१ प्रतिशत रहेको छ भने ३० वर्ष भन्दा माथि विवाह गर्ने महिलाहरू २.४५ प्रतिशत रहेको पाइयो ।

४.६ बाभोपन सम्बन्धी ज्ञानको आधारमा महिलाको विवरण

नमूना छनौटमा परेका बाभोपन समस्या भएका महिलाहरूलाई तपाईंलाई बाभोपन समस्या भने के हो थाहा छ भन्ने प्रश्न गर्दा उनीहरूबाट प्राप्त भएको तथ्याङ्कलाई निम्नानुसार तालिका माफत प्रस्तुत गरिएको छ :

तालिका ६ : बाँभोपन सम्बन्धी ज्ञानको आधारमा महिलाको विवरण

विवरण	महिलाहरूको संख्या	प्रतिशत
ज्ञान भएको	६०	१००
ज्ञान नभएको	-	-
जम्मा	६०	१००

माथिको तालिकाको आधारमा ६० जना महिला मध्ये ६० जना अर्थात् १०० प्रतिशतलाई बाँभोपन समस्या सम्बन्धी ज्ञानको तथ्याङ्कबाट प्रष्ट हुन्छ। बाँभोपन समस्या भएका महिलाहरूलाई पहिला बाँभोपन समस्या के हो भन्ने थाहा नभए पनि पछि आएर उनीहरूलाई परिवारका अन्य सदस्य, छिमेकी, साथीसङ्गी र श्रीमानबाट हुने दुर्व्यवहारको कारणबाट बाँभोपन समस्याको परीक्षण पश्चात चिकित्सकले बाँभोपन समस्या भनेको सन्तान नहुनुलाई नै बाँभोपन भनिएको र बाँभोपन समस्या दुई प्रकारको हुन्छ भने पश्चात उनीहरूमा सन्तान नहुनु नै बाँभोपन समस्या हो भन्ने कुराको ज्ञान भएको पाइन्छ।

४. गर्भाधारणको आधारमा महिलाको विवरण

नमूनामा परेका ६० जना महिलाहरूलाई तपाईंले कहिले पनि गर्भाधारण गर्नु भएको छ की छैन भन्ने प्रश्नमा उनीहरूको गर्भाधारण सम्बन्धी विवरण प्राप्त गरिएको छ। प्राप्त तथ्यांकलाई अध्ययन गर्न सहज होस् भन्ने आसयले निम्न अनुसार तालिकामा प्रस्तुतिकरण गरिएको छ।

तालिका ७ : गर्भाधारणको आधारमा महिलाको विवरण

क्र.सं.	गर्भाधारण सम्बन्धी विवरण	महिलाको संख्या	प्रतिशत
१.	गरेकी छु	४६	७६.६७
२.	गरेकी छैन	१४	२३.३३
जम्मा		६०	१००

माथिको तालिकाको आधारमा जम्मा ६० जना मध्ये ७६.६७ प्रतिशत महिलाहरूले गर्भाधारण गरेको पाइयो । उक्त महिलाहरूबाट प्राप्त भएको तथ्याङ्क अनुसार उनीहरूको कसैको मृत शिशुको जन्म, कसैले गर्भपतन, कसैको शिशुको खेर गएको कुरा बताएका छन् भने बाँकी २३.३३ प्रतिशत महिलाहरूले हालसम्म पनि कहिलै आफू गर्भाधारण नभएको कुरा बताएका छन् भने उनीहरूमा जन्मजात बाँभोपन समस्या, परिवार नियोजनका साधानको लापरवाही प्रयोगको कारणले गर्दा भएको बाँभोपन, आफ्नो दैनिक कार्यको कारणले गर्दा भएको बाँभोपन समस्याका कारण कहिलै पनि गर्भाधारण नगरेको कुरा प्रष्ट हुन आउँछ । यसरीहेर्दा कहिले पनि बच्चा बसेको छैन भने त्यसलाई प्राथमिक बाँभोपन भनिन्छ । त्यस्तै एउटा बच्चा बसेपछि लामो समयसम्म प्रयास गर्दा पनि नबसेमा भने यो दोस्रो खालको बाँभोपन हो (गौतम, २०७५) ।

४.८ बाँभोपन भएको दम्पतिको आधारमा महिलाको विवरण

बाँभोपन महिला-पुरुष दुवैलाई हुने भए तापनि नेपालमा अज्ञानता र अन्धविश्वासका कारण बाँभोपनको समस्या महिलालाई मात्र हुन्छ भनेर भन्ने मान्यता छ तर यो समस्या महिला पुरुष दुवैमा हुने भएकाले बाँभोपन नेपालको मात्र समस्या नभएर विश्वकै चुनौतीपूर्ण समस्या हो। एक वर्षसम्म महिलामा रजस्वला भएदेखि र पुरुषमा वीर्य उत्पादन हुन थालेपछि नियमित यौन सम्पर्क गर्दा पनि बच्चा नहुनुलाई बाँभोपन भनिन्छ । अध्ययन क्षेत्रमा यस्तो समस्या तपाईंहरू श्रीमान श्रीमति विच कसलाई भएको छ भन्ने प्रश्नमा निम्नानुसारको तथ्याङ्क प्राप्त भएको छ :

तालिका ८ : बाँभोपन भएको दम्पतिको आधारमा महिलाको विवरण

क्र.सं.	विवरण	महिलाको संख्या	प्रतिशत
१.	श्रीमान	-	-
२.	श्रीमती	१०	७४.०४
३.	श्रीमानश्रीमती दुवैमा	२	१४.७४
४.	थाहा छैन	२	११.२२
जम्मा		१४	१००

माथिको तालिका अनुसार अध्ययन क्षेत्रमा अध्ययन गर्दा श्रीमानमा मात्र बाँभोपन समस्या हुने कुनै पनि व्यक्ति पाइएन भने श्रीमतीमा बाँभोपन समस्या हुनेमा ७४.०४

प्रतिशत महिलाहरूमा पाइयो भने श्रीमान तथा श्रीमति दुवै व्यक्तिमा बाँझोपन समस्या भएको १४.७४ प्रतिशत दम्पतिमा पाइयो । त्यस्तै बाँझोपन समस्या कसमा छ भन्ने थाहा नहुनेमा ११.२२ प्रतिशत रहेको पाइयो भने उक्त थाहा नहुने महिलाहरूको भनाइ अनुसार उनीहरूले बाँझोपन समस्या परीक्षण गराए पनि डाक्टरले श्रीमानलाई भित्र बोलाएर भनेको हुनाले श्रीमानले कसमा छ भन्ने कुरा नभनेको कारणले थाहा नभएको कुरा तथ्याङ्क संकलनको क्रममा जानकारी प्राप्त भएको थियो ।

४.९ बाँझोपन भएको निदानको विवरण

अध्यायन स्थानमा बाँझोपन समस्या के कारणले भयो र बाँझोपन समस्या नै हो भन्ने कुराको कसरी निदान गर्नु भयो भनि गरिएको प्रश्नमा निम्नानुसारको विवरण प्राप्त भएको छ :

तालिका ९ : बाँझोपन भएको निदानको विवरण

क्र.सं.	विवरण	महिलाको संख्या	प्रतिशत
१.	सन्तान नभएर	२	१५.७९
२.	बाँझोपन परीक्षण गराएर	१२	८४.२१
३.	छिमेकीको देखेर	-	-
जम्मा		१४	१००

माथिको तालिकामा १४ जना बाँझोपन समस्या भएका महिलाहरूमा गरिएको अनुसन्धानमा लामो समयसम्म पनि सन्तान नभएर बाँझोपन नै हो भन्नेमा १५.७९ प्रतिशत रहेको पाइयो । बाँझोपन समस्या परीक्षण गराई चिकित्सकबाट नै बाँझोपन समस्या भएको हो भन्ने जानकारी लिनेमा ८४.२१ प्रतिशत महिलाहरू रहेको पाइयो ।

४.१० बाँझोपन भएको निदान गर्ने स्थानको विवरण

का यो अध्ययन सुनसरी जिल्लाको इटहरी उपमहानगरपालिका वडा नं. १३ मा बसोवास गर्ने विवाहित महिलाहरूमा बाँझोपन समस्या भएको छ भनेर कहाँ गएर थाहा पाउनु भयो भन्ने प्रश्नमा अनुसन्धानका क्रममा बाँझोपन समस्या भोगी रहेका महिलाहरूबाट प्राप्त भएको विवरणलाई निम्नानुसार तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ :

तालिका १० : बाँभोपन भएको निदान गर्ने स्थानको विवरण

क्र.सं.	विवरण	महिलाको संख्या	प्रतिशत
१.	धामीको घरमा	-	-
२.	अस्पताल	७	४७.३७
३.	क्लिनिक	५	३५.०८
४.	स्वास्थ्य चौकी	२	१७.५४
जम्मा		१४	१००

माथिको तालिका अनुसार प्राप्त भएको विवरणमा धामी तथा भाँक्रीकोमा गएर आफूलाई बाँभोपन समस्या नै भएको हो भन्ने निदान गर्नेमा कोही पनि व्यक्ति नभएको धामीभाँक्रीकोमा जाँदा बच्चा हुन्छ बच्चाको भोग दिनु पर्दछ भनेर धामीले भने अनुसार गरे पनि आफूले गर्भाधारण नगरेको कारणले अस्पताल, क्लिनिक तथा स्वास्थ्य चौकी गए पछि आफूलाई बाँभोपन समस्या रहेको कुरा थाहा पाएको जानकारी प्राप्त भएको छ । यसबाट के थाहा हुन्छ भन्ने अझै पनि अध्ययन क्षेत्रका मनिसहरू धामीभाँक्रीकोमा जाने र उपचार गर्ने गरेको थाहा हुन्छ । त्यस्तै आफूलाई बाँभोपन समस्या नै हो भनेर अस्पताल गए पछि थाहा पाइ निदान गर्नेमा ४७.३७ प्रतिशत रहेको पाइन्छ । त्यस्तै क्लिनिकमा उपचार गराउने क्रममा थाहा हुने महिलाहरूमा ३५.०८ प्रतिशत पाइन्छ भने स्वास्थ्य चौकीबाट आफूमा बाँभोपन समस्या रहेको छ भनेर थाहा पाउनेमा लगभग आधा १७.५४ प्रतिशत महिलाहरू रहेको पाइन्छ । अध्ययन क्षेत्रका महिलाहरू सन्तान नहुँदा धामी-भाँक्री र जान्नेको शरण पर्नेहरू अहिले पनि त्यत्तिकै छन् . धेरैजसो बाँभोपनको उपचार पनि हुन्छ भन्ने थोरैलाई मात्र थाहा छ । मानिस आफ्नो प्रजनन प्रक्रियामा त्यतिखेरसम्म स्वस्थ हुन सक्दैन जबसम्म आफ्नो जीवनबारे आफैँ निर्णय लिन सक्दैन । हाम्रो समाजमा रहेका भेदभावपूर्ण सामाजिक मूल्य र मान्यताले महिला-पुरुष दुवैलाई विभिन्न प्रकारले असर पारेको छ । यसरी अध्ययन क्षेत्रका महिलाहरूले आफूले लामो समयसम्म बच्चा जन्माउने प्रयास गर्दा पनि गर्भाधारण नभएको कारणले गर्दा उनीहरूले समस्याको परीक्षण गराउन अस्पताल, क्लिनिक र स्वास्थ्य चौकी पुगे पछि बाँभोपन समस्याको निदान गरेको पाइयो ।

४.११ महिलाहरूमा बाँभोपन हुने कारणहरूको विवरण

यो अध्ययन सुनसरी जिल्लाको इटहरी उपमहानगरपालिका वडा नं. १३ मा बसोवास गर्दै आएका बाँभोपन समस्या भोगिरहेका विवाहित महिलाहरूलाई के कारणबाट महिलाहरूमा बाँभोपन समस्या हुन सक्छ भन्ने प्रश्नमा निम्नानुसारको जानकारी प्राप्त भएको छ जुन निम्नानुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

तालिका ११ : महिलाहरूमा बाँभोपन हुने कारणको विवरण

क्र.सं.	विवरण	महिलाको संख्या	प्रतिशत
१.	यौन सञ्चारित संक्रमण	३	२२.८०
२.	हर्मोनको असन्तुलन	४	२७.३२
३.	पोलिसिस्टिक ओभरी सिन्ड्रोम	२	११.४२
४.	गर्भाशय (पाठेघर) को मुख साँघुरो भएर	४	२९.८२
५.	थाहा छैन	२	११.५८
जम्मा		१४	१००

माथिको तालिका अनुसार महिलाहरूमा बाँभोपन समस्या के कारणबाट हुने गर्दछ भन्ने प्रश्नमा यौन सञ्चारित संक्रमणबाट हुन्छ भन्नेमा २२.८० प्रतिशत पाइयो र यसो भन्नेमा आफू संक्रमणका कारणबाट बाँभोपन समस्या भोल्टै आएको महिलाहरू बढी पाइयो । महिलाहरूमा बाँभोपन समस्या विभिन्नकारणले देखा पर्ने गर्दछ । त्यसैले अध्ययन यस सम्बन्धी ज्ञानको स्थिति थाहा पाउन खोज तथा अनुसन्धान गरिएको थियो । महिलाहरूमा यौन सञ्चारित संक्रमणका कारण यदि फेलोपियन ट्यूबमा क्षति पुग्यो भने महिलामा बाँभोपन देखिन सक्छभने हर्मोनको असन्तुलनका कारणबाट भन्नेमा २७.३२ प्रतिशत महिलाहरू पाइयो । महिलामा यदि हर्मोनको असन्तुलन भयो भने पनि गर्भधारण गर्न समस्या पैदा हुन्छ र बाँभोपन देखिन सक्छ । त्यस्तै पोलिसिस्टिक ओभरी सिन्ड्रोमको कारणबाट भन्नेमा ११.४२ प्रतिशत रहेको पाइन्छ । पोलिसिस्टिक ओभरी सिन्ड्रोम (PCOS) पनि महिलामा बाँभोपन ल्याउने एक कारक तत्व हो । त्यसैगरी पाठेघरको मुख साँघुरो भएर भन्नेमा सबैभन्दा बढी २९.८२ प्रतिशत महिलाहरू रहेको पाइन्छ, भने यस के कारणले महिलामा बाँभोपन समस्या हुन्छ भन्ने थाहा नपाउनेहरूमा ११.५८ प्रतिशत महिलाहरू रहेको पाइन्छ । गर्भाशयको असामान्य संरचनाका कारण पनि महिलामा गर्भधारण नहुन सक्छ । गर्भाशयको मुख जसलाई ग्रीवा भनिन्छ, संकुचित हुनु वा रोगग्रस्त हुनु पनि

बाँझोपनको कारण हुन सक्छ । ग्रीवाको बाटो भएर शुक्रकीट महिलाको पाठेघरमा प्रवेश गर्ने हुन् त्यसकारण संकुचित भए गर्भाधारण नहुन सक्ने सम्भावना बढी हुन्छ ।

४.१२ अध्ययनका महिलाहरूमा बाँझोपन समस्या हुने कारणको विवरण

बाँझोपन समस्या महिलामा मात्र नभई पुरुषमा पनि हुने गरेको माथिको अनुसन्धान तथा खोजबाट थाहा भएको छ । पुरुष तथा महिलाहरूमा पनि विभिन्नकारणबाट कारणबाट बाँझोपन समस्या हुने भए पनि अध्ययन क्षेत्रमा रहेका महिलाहरूको बाँझोपन समस्या के कारणबाट भयो भन्ने प्रश्नमा हामीले तथ्याङ्क संकलन गर्दा उनीहरूबाट विभिन्न कारणहरू प्राप्त भएको छ । जसमा जन्मजात बाँझोपन, परिवार नियोजनको साधनको लापरवाही प्रयोग, गर्भपतन, पाठेघरमा समस्या, हर्मोनको असन्तुलनको कारण, संक्रमणको कारण, बढी तौल, मद्यपान तथा लागू औषध अधिक प्रयोग र महिलाहरूमा हुने मासिक महिनावारी प्रक्रिया रोकथामको लागि प्रयोग गरीने औषधीबाट भएको पाइयो । त्यसैले अध्ययन स्थलतका चौधरी समुदायका बाँझोपन समस्या भोगी रहेको महिलाहरू प्राप्त भएको विवरणलाई तथ्याङ्कको रूपमा निम्नानुसार तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ :

तालिका १२ : अध्ययनका महिलाहरूमा बाँझोपन समस्या हुने कारणको विवरण

क्र.सं.	विवरण	महिलाको संख्या	प्रतिशत
१.	जन्मजात बाँझोपन	२	१४.८८
२.	परिवार नियोजनको साधनको प्रयोग	२	१४.६८
३.	गर्भपतन	३	२२.८०
४.	पाठेघरमा समस्या भएर	१	५.२७
५.	रोगको कारण (हर्मोन समस्या)	१	४.२७
६.	संक्रमणको कारण	१	१०.५२
७.	मद्यपान तथा लागू औषधको प्रयोग	१	२.४५
८.	बढी तौल भएर	१	७
९.	महिनावारी रोकथाम औषधी सेवन	१	३.५०
जम्मा		१४	१००

माथिको तालिका अनुसार अध्ययन क्षेत्रमा प्राप्त भए अनुसार जन्मजात नै बाँभोपन समस्या भएको महिलाहरूमा १४.६८ प्रतिशत रहेको पाइन्छ । त्यसैगरी परिवार नियोजनको साधनको लापरवाही प्रयोग गरी बाँभोपन समस्या हुनेमा २९.८८ प्रतिशत महिलाहरू रहेको पाइन्छ । उनीहरूको अनुसार कम उमेरमा विवाह गरी परिवार नियोजनको साधनको लगातार प्रयोग पश्चात आफूले बच्चा बनाउन प्रयास गर्दा पनि बच्चा नभएको बताउँछन् । त्यस्तै गर्भपतन गराएर भन्नेमा २२.८० प्रतिशत महिलाहरू रहेको छन् । त्यस्तै पाठेघरमा समस्या भएर बच्चा नभएको भन्नेमा ५.२७ प्रतिशत महिलाहरू रहेको पाइयो । रोगको कारणबाट बच्चा नहुनेमा ४.५६ प्रतिशत महिलाहरू रहेको पाइन्छ । संक्रमणको कारणबाट बच्चा नहुनेमा १०.५२ प्रतिशत महिलाहरू रहेको पाइन्छ । यसैगरी नियमति तथा अधिक मद्यपान तथा लागू औषध प्रयोग गरी बच्चा नहुनेमा २.४५ प्रतिशत महिलाहरू रहेको पाइन्छ । अत्याधिक मोटोपनको कारणबाट बच्चा नहुनेमा ७ प्रतिशत महिलाहरू रहेको पाइन्छ भने महिलाहरूको मासिक रूपमा हुने महिनावारीलाई रोकथाम गर्नको लागि प्रयोग गर्ने औषधीहरूको असरको कारणबाट उनीहरूले बाँभोपन समस्या भोग्दै आएको भन्नेमा ३.५० प्रतिशत रहेको पाइन्छ ।

४.१३ बाँभोपनका कारण भोग्नु परेको सामाजिक, मानसिक तथा शारीरिक असरहरूको विवरण

‘नेपाली समाजमा बाँभोपन स्वास्थ्य समस्याका रूपमा मात्र होइन, एउटा ठूलो सामाजिक समस्याका रूपमा देखापरेको छ । सन्तान नहुँदा दम्पतीले पीडा त भोग्नु परेकै छ । त्यसबाहेक पनि सामाजिक आलोचनाको विषय बनिदिँदा थप समस्या भोग्नु परेको हुन्छ । त्यसमा पनि महिलाले बढी समस्या खप्नु परेको छ ।

क) सामाजिक तथा मानसिक असरहरू

बच्चा नहुँदा पनि परिवार र समाजमा पुरुष र महिला दुवैले सामाजिक तथा मानसिक समस्या भोग्ने गरेको पाइन्छ तर पनि पुरुषको तुलनामा महिलाले बढी समस्या भोग्ने गरेको पाइयो । महिलाले विभिन्न किसिमका समस्याहरू भोग्नु परेको हुन्छ । बच्चा नहुनेहरूलाई ‘बोक्सी हो, तन्त्रमन्त्र गर्ने भएकाले बच्चा नभएको’ यस्ता महिलाहरू बाँभी हुन भनेर लाञ्छना लगाउने गरेको पाइयो । यसरी सन्तान हुने कारणले गर्दा महिला तथा पुरुषहरूले विभिन्न सामाजिक अपहेलना व्यहोर्ने गर्नु गरेको पाइन्छ । यसरी सामाजिक अपहेलनाबाट महिलाहरूमा गम्भीर डिप्रेसन, चिन्ता, तनाव, एकलोपनादेखि आत्महत्याको

सोच पैदा हुने गरेको पाइएको छ । यस्तै बहुविवाह, श्रीमान्वाट सम्बन्ध विच्छेदको धम्की, घरपरिवारका सदस्य र समाजबाट अपहेलना, घरपरिवारबाट नै श्रीमानलाई दोस्रो विवाहको दबावका साथै सामाजिक गतिविधिहरू तथा परम्परागत समारोहमा उपस्थित हुनका लागि प्रतिबन्धित गर्ने गरेको समेत पाइयो ।

ख) शारीरिक असरहरू

महिलाहरूमा बाँझोपनको कारण धेरै समस्याहरू निम्त्याउँछ। प्रजनन क्षमतामा कमी हुनुको कारणले दापतीहरूले बच्चा पाउन सकिरहेका हुँदैनन्। महिलाहरूमा बाँझोपन हुनुको धेरै कारणहरू हुन्छन्, जस्तौ ओव्यूलेशन डिसअर्डर, फेलोपियन ट्युबमा क्षति हुनु, एंडोमेट्रियोसिस, युटेरस वा सर्विक्ससंग जोडिएको समस्या हुन सक्छ जसले गर्दा महिलाहरूले निम्नानुसारको शारीरिक असरहरू भोग्नु परेको देखिन्छ ।

एंडोमेट्रियोसिस

कुनै महिलालाई महिनावारी हुँदा हल्का दुख्ने हुन्छ भने कतिपयलाई दुख्दैन। तर कतिपय महिलाहरूलाई महिनावारी हुँदा एकदमै पेट दुख्ने समस्या हुन्छ। योसंगै कतिको महिनावारी धेरै लामो समयसम्म पनि चलिहन्छ। एंडोमेट्रियोसिस यस्तो समस्या हो, जसमा पाठेघर भित्र पाउने टिश्यु ठूलो भएर गर्भासयको बाहिर फैलन थाल्दछ। यो अंडाशय, फेलोपियन ट्युब वा युटेरसको बाहिरको भागहरूमा पनि फैलन सक्छ। एंडोमेट्रियोसिस भएकाहरूलाई महिनावारी हुँदा भेस्सरी पेट दुख्ने गर्दछ। यसका लक्षण: अनियमित महिनावारी, क्रोनिक पैल्विकको दुखाई, दिसापिसाव गर्दा, सेक्स गर्दा दुख्ने, थकाईलाग्ने, ढाँड दुख्ने गर्दछ।

महिनावारीमा समयमा नहुनु:

महिनावारी समयमा नहुनु पनि बाँझोपनको कारण हुन सक्छ। अनियमित महिनावारीका कारण ओव्यूलेशन नियमित हुँदैन। पोलिसिस्टिक ओवेरियन सिंड्रोम, मोटोपन, कम वजन, थाइराईडको समस्याका कारण बाँझोपन हुन सक्छ।

हर्मोनको समस्या

हर्मोनको उतरचढावको कारण शरीरमा विभिन्न लक्षणहरू देखिन थाल्दछ। यसमा यौन सम्पर्क गर्ने इच्छाका कमी आउने, हात खुट्टा चिसो हुने, निप्पल डिस्चार्ज, अनुहारका

रौंहरु बढ्ने, टाउकोको कपाल भर्ने वा पातलो हुँदै जाने, तौल घट्ने वा बढ्ने जस्ता देखिन्छ। यस्तो लक्षण देखिए चिकित्सकको सल्लाह लिनुपर्छ।

यौन सम्पर्क गर्दा दुख्ने

यौन सम्पर्क गर्दा दुख्ने समस्या भए महिलाहरूको प्रजनन क्षमतामा प्रभाव पर्न सक्छ। इन्फेक्सन, एंडोमेट्रियोसिस जस्ता कारणले यौन सम्पर्क गर्दा दुख्न सक्छ।

महिनावारी हुदाँ बग्ने रगतको रंग

महिनावारीको शुरुमा बग्नेरगत चम्कीलो रगतको हुन्छ। त्यसपछि केही दिनमा गाढा हुँदै जान्छ। तर महिनावारीको शुरुपाती दिनमै गाढा रंग देखिन थाले बाँभोपनको संकेत हुन सक्छ।

मोटोपन

मोटोपना भएका महिलाहरूमा गर्भधारण हुने सम्भावना कम हुन्छ भने अन्य महिलाको तुलनामा प्रेग्नेसीमा समस्या हुन सक्छ।

अन्य समस्या तथा लक्षणहरू

पिओएस, समय भन्दा पहिले मेनोपोज हुने, क्यान्सर, ओभरीज वा फेलोपियन ट्यूबको क्षतिका कारण बाँभोपन निम्त्याउन सक्छ। हिस्टेरोसाल्पिंगोग्राफी, एंडोमेट्रियल बायोप्सी, लैप्रोस्कोपी, हार्मोन चेकअप गरेर बाँभोपनको कारण पत्ता लगाउन सकिन्छ। यस्तो भए पनि अन्य उपायहरूबाट उपचार गराउन सकिन्छ (स्रोत : गिरी, २०२३) ।

अधिकांशमा बाँभोपनको लक्षण नदेखिन पनि सक्छ तर अनियमित महिनावारी हुनु तथा धेरै दुखाई हुनु, यौन सम्पर्क गर्दा अति पीडा हुनु, यौन सम्पर्कका बेला पुरुषको यौन अंग उत्तेजित नहुनु साथै यौन रुची घट्नु, आँखा धमिलो देखिनु वा कपाल बढी भर्नेहरूमा बाँभोपन हुने संभावना बढी हुने भएको कारणले गर्दा यस अध्ययनमा यसका लक्षणहरूको अध्ययन गरिएको छ । त्यसैले अध्ययन स्थलमा बसोवास गर्दै आएका बाँभोपन समस्या भोग्नेहरूका विवाहित महिलाहरूलाई तपाईंका बाँभोपन समस्या हुँदा कस्तो समस्या तथा लक्षणहरू देखा परेको थियो भन्ने प्रश्नमा निम्नानुसारको जानकारी प्राप्त भएको छ जुन निम्नानुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

तालिका १३ : बाँभोपन समस्याहुदा देखा पर्ने लक्षणहरूको विवरण

क्र.सं.	विवरण	महिलाको संख्या	प्रतिशत
१.	अनियमित महिनावारी तथा पिडा बढी हुनु	२	१५.७८
२.	यौन सम्पर्क गर्दा बढी पिडा हुनु	२	१२.९८
३.	यौन चाहनामा कमी	१	१०.५३
४.	यौन अंग कम उत्तेजित हुनु	३	२०
५.	बढी कपाल झर्ने	०	३.१५
६.	आँखा कम देख्ने	१	४.२१
७.	कुनै पनि लक्षण नदेखिने	५	३३.३३
जम्मा		१४	१००

माथिको तालिकाको अध्ययन गर्दा अनियमित महिनावारी तथा पिडा बढी हुनेमा १५.७८ प्रतिशत महिलाहरू रहेको पाइयो । त्यस्तै यौन सम्पर्क गर्दा बढी पिडा हुने भन्नेमा १२.९८ प्रतिशत महिलाहरू रहेको पाइयो । त्यसैगरी यौन चाहनामा कमी आउने भन्नेमा १०.५३ प्रतिशत महिलाहरू रहेको पाइयो । त्यस्तै यौन कार्यमा संलग्नता हुदा यौन अंग कम उत्तेजित हुने भन्नेमा २० प्रतिशत महिलाहरू रहेको पाइयो भने बढी कपाल झर्ने समस्या देखा पर्दछ भन्नेमा ३.१५ प्रतिशत महिलाहरू रहेको पाइयो । त्यस्तै आँखा कम देख्ने भन्नेमा ४.२१ प्रतिशत महिलाहरू रहेको पाइयो भने बाँभोपन समस्या हुँदा कुनै पनि समस्या आफूलाई देखा नपरेको र थाहा नभएको भन्नेमा ३३.३३ प्रतिशत महिलाहरू रहेको पाइयो ।

४.१४ बाँझोपन समस्याबाट बाच्ने उपायहरूको विवरण

बाँझोपन समस्या विभिन्न कारणबाट हुने गरेकोले गर्दा यस्तो समस्याबाट बाच्नको लागि के गर्न सकिन्छ भन्ने प्रश्नमा अध्ययन क्षेत्रमा बाँझोपन समस्या भोगी रहेका महिलाहरूबाट प्राप्त भएको विवरणलाई निम्नानुसार तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ :

तालिका १४ : बाँझोपन समस्याबाट बाच्ने उपायहरूको विवरण

क्र.सं.	विवरण	महिलाको संख्या	प्रतिशत
१.	२०-३० वर्ष भित्र बच्चा जन्माउने	३	२०.३१
२.	असुरक्षित गर्भपतन नगर्ने	३	२१.०५
३.	परिवार नियोजनको साधन प्रयोग गर्दा ध्यान दिन	२	१२.२८
४.	बाँझोपनको ज्ञानमा वृद्धि गर्ने	५	३३.३३
५.	सरसफाइमा ध्यान दिने	१	७.०१
जम्मा		१४	१००

माथिको तालिका अनुसार सकेसम्म २० देखि ३० वर्षको उमेर भित्र बच्चा जन्माउने योजना बनाउने भन्नेमा २०.३१ प्रतिशत महिलाहरू रहेको पाइयो । त्यस्तैगरी पहिलो बच्चा नभएकाले अस्थायी साधनको प्रयोग गर्दा विचार पुऱ्याउने अर्थात परिवार नियोजनको साधनको प्रयोगमा ध्यान दिनु पर्ने भन्नेमा २१.०५ प्रतिशत रहेको पाइयो । धेरैपटक गर्भानिरोधक औषधिको प्रयोग नगर्ने साथै असुरक्षित गर्भपतन पनि नगराउने भन्नेमा १२.२८ प्रतिशत महिलाहरू रहेको पाइयो । त्यस्तै संक्रमणबाट बाँझोपनको समस्या भोग्नेहरूले आफ्नो सरसफाइमा ध्यान दिनु पर्दछ भन्नेमा ७.०१ प्रतिशत रहेको पाइयो साथै बाँझोपन समस्या सम्बन्धी ज्ञानमा वृद्धि गर्नु पर्दछ भन्नेमा ३३.३३ प्रतिशत महिलाहरू रहेको पाइयो ।

४.१५ बाँभोपन समस्या हटाउने उपायहरूको विवरण

अध्ययन क्षेत्रमा बाँभोपन समस्या भैल्दै आइ रहेको महिलाहरूलाई तपाईंहरूले बाँभोपन समस्या हटाउनको लागि के गर्नु पर्दछ, भन्ने प्रश्नमा निम्नानुसारको तथ्याङ्क प्राप्त भएको छ, जसलाई तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ :

तालिका १५ : बाँभोपन समस्या हटाउने उपायहरूको विवरण

क्र.सं.	विवरण	महिलाको संख्या	प्रतिशत
१.	मनोरञ्जनका कार्यक्रममा सहभागी हुने	१	५.२६
२.	योग अभ्यासमा ध्यान दिने	१	७.०१
३.	हर्मोनद्वारा उपचार	३	१९.२९
४.	शल्यक्रिया	२	१२.२८
५	तनावबाट मुक्ति	१	८.७७
६	औषधिको प्रयोग	२	१२.२८
७	पोषणयुक्त खाना खाने	१	८.७७
८	केमिकलयुक्त खाना कम खाने	२	११.५७
९	व्यक्तिगत सरसफाइमा ध्यान दिने	१	९.४७
१०	बाँभोपन सम्बन्धी परामर्श लिने	१	५.२६
	जम्मा	१४	१००

माथिको तालिका अनुसार बाँभोपन समस्या हटाउनको वा बाँभोपनबाट मुक्तिका लागि तनावबाट मुक्त हुने दिशामा लाग्नु पर्छ अथवा तनाव मुक्त हुने भन्नेमा १५.७८ प्रतिशत रहेको पाइयो । पुरुष वा महिलामा हुने बाँभोपनका पछाडी कुनै संक्रमण रहेछ भने त्यसको उपचारका लागि एन्टीबायोटिक वा अन्य औषधि को प्रयोग अपरिहार्य हुन्छ । त्यसैले औषधी प्रयोग गर्नु पर्दछ भन्नेमा ४३.८५ प्रतिशत रहेको पाइयो । हर्मोन प्रतिस्थापन वा हर्मोनको सन्तुलन मिलाउने औषधिको प्रयोगले पनि पुरुष वा महिला दुवैमा लाभदायी हुन

सक्छ, त्यसैले हर्मोनको उपचार गर्नु पर्दछ, भन्नेमा २०.०७ प्रतिशत महिलाहरू रहेको पाइयो भने शल्यक्रिया गर्नु पर्दछ, भन्नेमा १२.२८ प्रतिशत महिलाहरू रहेको पाइयो ।

४.१६ प्राप्ति

अध्ययन क्षेत्रमा बाँझोपन समस्या र समाधान सम्बन्धी अध्ययनमा गरिएको खोज तथा अनुसन्धानमा निम्नानुसारको विवरणहरू प्राप्त भएको छ ।

नमूना छनौटमा परेका महिलाहरू मध्ये सबै भन्दा बढी १५ देखि १९ वर्ष उमेर समूहका महिलाहरू १७ प्रतिशत रहेको पाइयो । उक्त तालिकाको आधारमा १० देखि १४ वर्ष उमेर समूहका १३ प्रतिशत, २० देखि २४ वर्ष उमेर समूहका १५ प्रतिशत, २५ देखि २९ का १५ प्रतिशत, ३० देखि ३४ का १३ प्रतिशत, ३५ देखि ३९ का १४ प्रतिशत रहेको छ । वडा नं. १३ मा १५ देखि १९ वर्ष समूहका विवाहित महिलाहरू बढी रहेको देखिन्छ । महिलालाई विवाहको उमेर सोध्दा १३ वर्षमा विवाह भएको तथ्याङ्क प्राप्त भएको थियो । त्यसैगरी २०-२४ वर्ष उमेर समूहका ८.०६ प्रतिशत महिलाहरूमा बाँझोपन समस्या रहेको देखिन्छ । २५-२९ वर्ष उमेर समूहका ११.५७ प्रतिशत महिलाहरूमा बाँझोपन समस्या भएको पाइयो । त्यस्तै ३०-३४ वर्ष उमेर समूहका ४७.३६ प्रतिशत महिलाहरूमा बाँझोपन समस्या भएको पाइयो भने उक्त महिलाहरूको विवाहको उमेर सोध्दा धेरैजसको १५-१९ वर्ष उमेर समूहमा भएको कुरा स्थलगत सर्वेक्षणमा प्राप्त भएको थियो । ३५-३९ वर्ष उमेर समूहका १६.१४ प्रतिशत महिलाहरूमा बाँझोपन समस्या रहेको पाइयो । त्यस्तै ४०-४४ वर्ष उमेर समूहका ९.४७ प्रतिशत महिलाहरूमा प्रजनन् स्वास्थ्यमा हुने बाँझोपन समस्या रहेको पाइयो भने ४५-४९ उमेर समूहमा ७.७१ प्रतिशत महिलाहरूमा बाँझोपन समस्या रहेको देखिन्छ । उक्त तथ्याङ्कलाई हेर्दा सुनसरी जिल्लामा महिलाहरू विवाहित बढी पाइन्छ किन भने २०-२४ वर्ष उमेरमा बाँझोपन समस्या भोगि रहेका ८.०६ प्रतिशत रहेका छन् । यसको मतलब उनीहरूले २० वर्ष भन्दा कम उमेरमा नै विवाह गरेको पाइन्छ । १०-१४ उमेर समूहमा विवाह हुने २४.५६ प्रतिशत महिलाहरू रहेको देखिन्छ भने १५-१९ वर्ष उमेर समूहमा विवाह हुने ४९.८२ प्रतिशत रहेका छन् जुन नेपालमा बालविवाहको रूपमा हेरिन्छ ।

यसरी नै २०-२४ वर्ष उमेर समूहमा विवाह गर्ने १८.२४ प्रतिशत महिलाहरू रहेको पाइन्छ । त्यस्तै २५-२९ वर्ष उमेर समूहमा विवाह गर्ने कम मात्रामा मात्र पाइन्छ जुन ४.९१ प्रतिशत रहेको छ भने ३० वर्ष भन्दा माथि विवाह गर्ने महिलाहरू २.४५ प्रतिशत रहेको पाइयो । अध्ययन क्षेत्रमा बहामण, क्षेत्रीहरूमा बाँभोपन समस्या १५.७८ प्रतिशत रहेको देखिन्छ । त्यस्तै आदिवासी, जनजातिहरूमा २२.८० प्रतिशत रहेको पाइन्छ भने दलितमा सबैभन्दा बढी २६.३१ प्रतिशत पुरुष तथा महिलाहरूमा बाँभोपन समस्या भएको देखिन्छ । त्यसैगरी लोपउन्मुख जाति भागर, मुसर, सतार, उरावहरूमा २४.५६ प्रतिशत बाँभोपन समस्या रहेको देखिन्छ र अन्यमा सबैभन्दा कम १०.५२ प्रतिशतलाई बाँभोपन समस्या रहेको पाइयो ।

अध्ययन स्थलमा सबैभन्दा बढी बाँभोपन समस्या हुने तापक्रम जन्य ठाउँमा काम गर्ने पुरुष तथा महिलाहरूमा बढी हुने गरेको पाइन्छ । जसको प्रतिलाई हेर्दा ४२.१० प्रतिशत रहेको छ । अध्ययनका क्रममा तापक्रम जन्य ठाउँको काममा फलमको समानहरू बनाउने, भाडा बनाउने, होटलमा खाना बनाउने गरेको पाइन्छ भने कोही छिमेकी देश भातरमा गएर कोइलाखानीमा समेत काम गर्ने गरेको पाइयो । त्यसैगरी अध्ययन स्थलका धेरै महिलाहरूको श्रीमानले गाडीमा काम गर्ने समेत गरेको पाइन्छ । यसरी पेशाको स्थितिलाई हेर्दा ज्याला मजदुरीमा काम गर्ने २९.८२ प्रतिशत पुरुष तथा महिलाहरूमा बाँभोपन समस्या भएको देखिन्छ भने अन्य कामहरू गर्नेमा ७.०१ प्रतिशत रहेको पाइन्छ । आफ्नो कामको व्यस्ताको कारणले सन्तान पछि बनाउने भन्दै कामको शिलसिलामा परिवारबाट टाढा गएर अध्ययनपन गराउने गरेको ७.०१ प्रतिशत शिक्षकहरूमा पनि बाँभोपन समस्या रहेको पाइयो । त्यस्तै व्यापारमा आबद्ध रहेका पुरुष तथा महिलाहरू पनि ५.२६ प्रतिशतमा बाँभोपन समस्या रहेको पाइन्छ ।

त्यस्तै अध्ययन क्षेत्रका ६० जना महिला मध्ये ६० जना अर्थात् १०० प्रतिशतलाई बाँभोपन समस्या सम्बन्धी ज्ञानको तथ्याङ्कबाट प्रष्ट हुन्छ । बाँभोपन समस्या भएका महिलाहरूलाई पहिला बाँभोपन समस्या के हो भन्ने थाहा नभए पनि पछि आएर उनीहरूलाई परिवारका अन्य सदस्य, छिमेकी, साथीसङ्गी र श्रीमानबाट हुने दुर्व्यवहारको कारणबाट बाँभोपन समस्याको परीक्षण पश्चात चिकित्सकले बाँभोपन समस्या भनेको सन्तान नहुनुलाई नै बाँभोपन भनिएको र बाँभोपन समस्या दुई प्रकारको हुन्छ भने

पश्चात उनीहरूमा सन्तान नहुनु नै बाँभोपन समस्या हो भन्ने कुराको ज्ञान भएको पाइन्छ । जम्मा ६० जना मध्ये ३६.८४ प्रतिशत महिलाहरूले गर्भाधारण गरेको पाइयो । उक्त महिलाहरूबाट प्राप्त भएको तथ्याङ्क अनुसार उनीहरूको कसैको मृत शिशुको जन्म, कसैले गर्भपतन, कसैको शिशुको खेर गएको कुरा बताएका छन् भने बाँकी ६३.१६ प्रतिशत महिलाहरूले हालसम्म पनि कहिलै आफू गर्भाधारण नभएको कुरा बताएका छन् ।

अध्ययन क्षेत्रमा अध्ययन गर्दा श्रीमानमा मात्र बाँभोपन समस्या हुने कुनै पनि व्यक्ति पाइएन भने श्रीमतीमा बाँभोपन समस्या हुनेमा ७४.०४ प्रतिशत महिलाहरूमा पाइयो भने श्रीमान तथा श्रीमति दुवै व्यक्तिमा बाँभोपन समस्या भएको १४.७४ प्रतिशत दम्पतिमा पाइयो । त्यस्तै बाँभोपन समस्या कसमा छ भन्ने थाहा नहुनेमा ११.२२ प्रतिशत रहेको पाइयो भने उक्त थाहा नहुने महिलाहरूको भनाइ अनुसार उनीहरूले बाँभोपन समस्या परीक्षण गराए पनि डाक्टरले श्रीमानलाई भित्र बोलाएर भनेको हुनाले श्रीमानले कसमा छ भन्ने कुरा नभनेको कारणले थाहा नभएको कुरा तथ्याङ्क संकलनको क्रममा जानकारी प्राप्त भएको थियो । ६० जना बाँभोपन समस्या भएका महिलाहरूमा गरिएको अनुसन्धानमा लामो समयसम्म पनि सन्तान नभएर बाँभोपन नै हो भन्नेमा १५.७९ प्रतिशत रहेको पाइयो । यसो भन्ने महिलाहरूलाई बाँभोपन समस्या कसमा रहेको छ भन्ने थाहा नभएको महिलाहरू नै रहेको पाइयो भने बाँभोपन समस्या परीक्षण गराई चिकित्सकबाट नै बाँभोपन समस्या भएको हो भन्ने जानकारी लिनेमा ८४.२१ प्रतिशत महिलाहरू रहेको पाइयो ।

धामी तथा भाँक्रीकोमा गएर आफूलाई बाँभोपन समस्या नै भएको हो भन्नेर निदान गर्नेमा कोही पनि व्यक्ति नभएको धामीभाँक्रीकोमा जाँदा बच्चा हुन्छ, बोकाको भोग दिनु पर्दछ भनेर धामीले भने अनुसार गरे पनि आफूले गर्भाधारण नगरेको कारणले अस्पताल, क्लिनिक तथा स्वास्थ्य चौकी गए पछि आफूलाई बाँभोपन समस्या रहेको कुरा थाहा पाएको जानकारी प्राप्त भएको छ । अध्ययन क्षेत्रका मनिसहरू धामीभाँक्रीकोमा जाने र उपचार गर्ने गरेको थाहा हुन्छ । त्यस्तै आफूलाई बाँभोपन समस्या नै हो भनेर अस्पताल गए पछि थाहा पाइ निदान गर्नेमा ४७.३७ प्रतिशत रहेको पाइन्छ । त्यस्तै क्लिनिकमा उपचार गराउने क्रममा थाहा हुने महिलाहरूमा ३५.०८ प्रतिशत पाइन्छ भने

स्वास्थ्य चौकीबाट आफूमा बाँझोपन समस्या रहेको छ भनेर थाहा पाउनेमा लगभग आधा १७.५४ प्रतिशत महिलाहरू रहेको पाइन्छ ।

महिलाहरूमा बाँझोपन समस्या के कारणबाट हुने गर्दछ भन्ने प्रश्नमा यौन सञ्चारित संक्रमणबाट हुन्छ भन्नेमा २२.८० प्रतिशत पाइयो र यसो भन्नेमा आफू संक्रमणका कारणबाट बाँझोपन समस्या भोल्दै आएको महिलाहरू बढी पाइयो । महिलाहरूमा यौन सञ्चारित संक्रमणका कारण यदि फेलोपियन ट्यूबमा क्षति पुग्यो भने महिलामा बाँझोपन देखिन सक्छ भने हर्मोनको असन्तुलनका कारणबाट भन्नेमा २७.३२ प्रतिशत महिलाहरू पाइयो । महिलामा यदि हर्मोनको असन्तुलन भयो भने पनि गर्भधारण गर्न समस्या पैदा हुन्छ र बाँझोपन देखिन सक्छ । त्यस्तै पोलिस्टिक ओभरी सिन्ड्रोमको कारणबाट भन्नेमा ९.४८ प्रतिशत रहेको पाइन्छ ।

अध्ययन क्षेत्रमा प्राप्त भए अनुसार जन्मजात नै बाँझोपन समस्या भएको महिलाहरूमा १४.६८ प्रतिशत रहेको पाइन्छ । त्यसैगरी परिवार नियोजनको साधनको लापरवाही प्रयोग गरी बाँझोपन समस्या हुनेमा २९.८८ प्रतिशत महिलाहरू रहेको पाइन्छ । त्यस्तै गर्भपतन गराएर भन्नेमा २२.८० प्रतिशत महिलाहरू रहेको छन् । त्यस्तै पाठेघरमा समस्या भएर बच्चा नभएको भन्नेमा ५.२७ प्रतिशत महिलाहरू रहेको पाइयो । त्यसैले धेरैपटक गर्भपतन गर्दा पाठेघर पातलिन्छ, पातलो भएमा बच्चा नबस्ने सम्भावना हुन्छ । रोगको कारणबाट बच्चा नहुनेमा ४.५६ प्रतिशत महिलाहरू रहेको पाइन्छ । त्यस्तै महिलामा प्रमुख रूपमा डिम्ब उत्पादन नहुने समस्यासँगै अन्य समस्याहरू पनि देखिने गरेका छन् ।

यसरी संक्रमणको कारणबाट बच्चा नहुनेमा १०.५२ प्रतिशत महिलाहरू रहेको पाइन्छ । यसैगरी नियमति तथा अधिक मद्यपान तथा लागू औषध प्रयोग गरी बच्चा नहुनेमा २.४५ प्रतिशत महिलाहरू रहेको पाइन्छ । त्यस्तै अत्याधिक मोटोपनको कारणबाट बच्चा नहुनेमा ७ प्रतिशत महिलाहरू रहेको पाइन्छ भने महिलाहरूको मासिक रूपमा हुने महिनावारीलाई रोकथाम गर्नको लागि प्रयोग गर्ने औषधीहरूको असरको कारणबाट उनीहरूले बाँझोपन समस्या भोग्दै आएको भन्नेमा ३.५० प्रतिशत रहेको पाइन्छ ।

अध्ययन गर्दा बाँझोपन समस्या भएका महिलाहरूमा गरिएको अनुसन्धानमा बाँझोपन समस्या हुदा कस्ता समस्या तथा लक्षणहरू देखा परे भनेर गरिएको खोजमा

अनियमित महिनावारी तथा पिडा बढी हुनेमा १५.७८ प्रतिशत महिलाहरू रहेको पाइयो । त्यस्तै यौन सम्पर्क गर्दा बढी पिडा हुने भन्नेमा १२.९८ प्रतिशत महिलाहरू रहेको पाइयो । त्यसैगरी यौन चाहनामा कमी आउने भन्नेमा १०.५२ प्रतिशत महिलाहरू रहेको पाइयो । त्यस्तै यौन कार्यमा संलग्नता हुदा यौन अंग कम उत्तेजित हुने भन्नेमा २० प्रतिशत महिलाहरू रहेको पाइयो भने बढी कपाल झर्ने समस्या देखा पर्दछ, भन्नेमा ३.१५ प्रतिशत महिलाहरू रहेको पाइयो । त्यस्तै आँखा कम देख्ने भन्नेमा ४.२१ प्रतिशत महिलाहरू रहेको पाइयो भने बाँझोपन समस्या हुँदा कुनै पनि समस्या आफूलाई देखा नपरेको र थाहा नभएको भन्नेमा ३३.३३ प्रतिशत महिलाहरू रहेको पाइयो ।

अध्ययनको क्षेत्रमा २० देखि ३० वर्षको उमेर भित्र बच्चा जन्माउने योजना बनाउने भन्नेमा २०.३१ प्रतिशत महिलाहरू रहेको पाइयो । त्यस्तैगरी पहिलो बच्चा नभएकाले अस्थायी साधनको प्रयोग गर्दा बिचार पुँयाउने अर्थात परिवार नियोजनको साधनको प्रयोगमा ध्यान दिनु पर्ने भन्नेमा २१.०५ प्रतिशत रहेको पाइयो । धेरैपटक गर्भानिरोधक औषधिको प्रयोग नगर्ने साथै असुरक्षित गर्भपतन पनि नगराउने भन्नेमा १२.२८ प्रतिशत महिलाहरू रहेको पाइयो । त्यस्तै संक्रमणबाट बाँझोपनको समस्या भोग्नेहरूले आफ्नो सरसफाइमा ध्यान दिनु पर्दछ भन्नेमा ७.०१ प्रतिशत रहेको पाइयो साथै बाँझोपन समस्या सम्बन्धी ज्ञानमा वृद्धि गर्नु पर्दछ भन्नेमा ३३.३३ प्रतिशत महिलाहरू रहेको पाइयो ।

बाँझोपन समस्या हटाउनको वा बाँझोपनबाट मुक्तिका लागि तनावबाट मुक्त हुने दिशामा लाग्नु पर्छ अथवा तनाव मुक्त हुने भन्नेमा १५.७८ प्रतिशत रहेको पाइयो । पुरुष वा महिलामा हुने बाँझोपनका पछाडी कुनै संक्रमण रहेछ भने त्यसको उपचारका लागि एन्टीबायोटिक वा अन्य औषधि को प्रयोग अपरिहार्य हुन्छ । त्यसैले औषधी प्रयोग गर्नु पर्दछ भन्नेमा ४३.८५ प्रतिशत रहेको पाइयो । हर्मोन प्रतिस्थापन वा हर्मोनको सन्तुलन मिलाउने औषधिको प्रयोगले पनि पुरुष वा महिला दुवैमा लाभदायी हुन सक्छ त्यसैले हर्मोनको उपचार गर्नु पर्दछ भन्नेमा २०.०७ प्रतिशत महिलाहरू रहेको पाइयो भने शल्यक्रिया गर्नु पर्दछ भन्नेमा १२.२८ प्रतिशत महिलाहरू रहेको पाइयो ।

परिच्छेद : पाँच

निष्कर्ष तथा सुभावहरू

५.१ निष्कर्ष

यस अध्ययन अनुसन्धानका लागि नमूना छनौट गरिएको का यो अध्ययन सुनसरी जिल्लाको इटहरी उपमहानगरपालिका वडा नं. १३ मा बसोवास गर्ने विवाहित महिलाहरूलाई छनौट गर्दा नमूना छनौट विधि अन्तर्गतको उद्देश्यमूलक नमूना छनोट विधिको प्रयोग गरी १५ देखि ४९ वर्ष उमेर समुहका विवाहित महिलाहरू मध्ये विगत ५ वर्ष भित्र कुनै पनि शिशुलाई जन्म नदिएका बाभोपन समस्या भएका सम्पूर्ण ६० जना महिलाहरूलाई छनोट गरी अध्ययन गरिएको छ ।

बाभोपन समस्यालाई व्यक्तिको सरसफाइले पनि प्रभाव पार्ने निष्कर्षमा निकालिएको छ भने महिलाहरूको हकमा रजस्वला समयको बेलामा विशेष ध्यान दिने गर्नु पर्दछ । यो अवस्था महिलाहरूलाई संक्रमण हुने बढी भन्दा बढी डर हुने भएको कारणले गर्दा विशेष ध्यान दिनु आवश्यक छ । यसो नगरेको खण्डामा महिलाहरूलाई संक्रमण भई बाभोपन हुने सम्भावना बढी हुन्छ । त्यस्तै गरी पुरुषहरूको हकमा हस्तमौथुन गर्दा सरसफाइमा विशेष ध्यान दिनु पर्ने हुन्छ । जसले लिङ्गमा संक्रमण हुनबाट बचाउदछ । त्यस्तै गरी बाभोपन समस्यालाई स्वास्थ्य सुविधाहरूले पनि प्रभाव पार्ने गरेको पाइन्छ । गर्भावस्थामा हेरचाह तथा सुरक्षित सुत्केरी गराउन उचित सेवा सुविधा नभएमा गर्भ खेर जाने, सुत्केरी साधनको सट्टा अरू साधन प्रयोग गर्नु पर्ने बाध्यताले संक्रमण हुने, बच्चाको मृत्यु हुने, रगत बढी बग्गने संक्रमण हुने गर्दछ जसले बाभोपन समस्या नित्याउने गर्दछ । त्यसैगरी असुरक्षित गर्भपतनका कारणले पाठेघरको समस्या हुने, गर्भपतनलाई परिवार नियोजनको साधनका रूपमा लिनु हुँदैन । धेरैपटक गर्भपतन गर्दा पाठेघर पातलिन्छ, पातलो भएमा बच्चा नबस्ने सम्भावना हुन्छ । बच्चा बसेमा पनि आफैँ खेर जाने सम्भावना बढी हुन्छ । पाठेघरभित्रको आकार-प्रकार बिग्रन्छ । पछि बच्चा बढ्दै गएर पाठेघर फुट्नेसम्मको खतरा हुन्छ र अन्य प्रजनन अंगहरूको नाश हुने कारणले गर्दा बाभोपन समस्या आउने गरेको देखिन्छ । त्यस्तै परिवार नियोजनको अस्थायी साधन प्रयोगले नै लामो समयसम्म बच्चा नबस्ने भन्ने चाहिँ हुँदैन तर कुनै-कुनै साधनले महिनावारी गडबड गराउँछ । महिलाले लामो समयका लागि

प्रयोग गर्ने कुनै-कुनै अस्थायी साधनले लामो समय (६ महिना-१ वर्ष)सम्म पनि गर्भ बस्ने समय धकेल्न सक्छ र बाँभोपन आउन सक्छ । त्यसैगरी शिक्षा, सामाजिक मूल्य मान्यता, प्रजनन स्वास्थ्यको ज्ञान, पोषण तथा खानेकुरा आर्थिक तथा सामाजिक स्थिति जस्ता तत्वहरूले पनि बाँभोपन समस्या निम्त्याउने गरेको पाइन्छ ।

अध्ययन क्षेत्रमा श्रीमान श्रीमति दुवैमा बाँभोपन समस्या भएको पनि पाइयो यसबाट के निष्कर्ष निकालिएको छ भने बाँभोपन समस्या महिलामा मात्र हुँदैन पुरुषमा पनि हुन्छ भन्ने जाकारी पाइयो । त्यस्तै महिलामा बाँभोपन समस्या यौन सञ्चारित संक्रमण, हर्मोनको असन्तुलन, पोलिसिस्टिक ओभरी सिन्ड्रोम, गर्भाशयको मुख साँघुरो भएर जस्ता समस्याका कारणबा हुने गरेको देखियो भने पुरुषमा पनि बाँभोपन समस्या वीर्यमा शुक्रकीटको कमी, शुक्राणुको गतिशिलतामा कमी,शुक्रकीटको आकार असामान्य, शुक्रवाहिनी नली खुम्चिएर हुने समस्याका कारणले हुने गरेको देखिन्छ । अध्ययन स्थलको महिलारूमा बाँभोपन समस्या परिवार नियोजनका साधनको लापवाही प्रयोग, पाठेघरमा समस्या भएर, गर्भपतन गराएको कारणबाट भएको निष्कर्षमा पाइयो । बाँभोपन समस्या हुँदा अनियमित महिनावारी तथा पिडा बढी हुनु, यौन सम्पर्क गर्दा बढी पिडा हुनु, यौन चाहनामा कमी तथा यौन अंग उत्तेजी नहुनु, कपाल झर्ने र आँखा कम देख्ने जस्ता समस्या हुने गरेको पाइयो र बाँभोपन समस्याबाट बच्नको लागि सकेसम्म २०-३० वर्ष भित्र बच्चा जन्माउने, असुरक्षित गर्भपतन नगर्ने, परिवार नियोजनको साधन प्रयोग गर्दा ध्यान दिने, बाँभोपनको ज्ञानमा वृद्धि गर्ने गरेमा केही हदसम्म बाच्च सजिलो हुने देखिन्छ । बाँभोपन समस्या हटाउन तनावबाट मुक्ति हुने, औषधिको प्रयोग गर्ने, हर्मोनद्वारा उपचार गर्ने र शल्यक्रिया गरेर पनि हटाउन सकिने उपायहरूमा पाइन्छ ।

५.२ सुभावहरू

कुनै पनि अध्ययनको महत्वपूर्ण पक्ष भनेको अध्ययनको क्रममा आउने सुभावहरू जसको माध्यमबाट कुनै पनि क्षेत्रमा देखिएका कठिनाइहरूलाई वस्तुगत रूपमा प्रस्तुत गरी समाधानका उपायहरू समेत प्राप्त गरिन्छ । यस अध्ययनको शीर्षक बाँभोपन समस्या र समाधान सम्बन्धी अध्ययन रहेको छ, जुन आफैमा चुनौतिपूर्ण विषय हो । यस अध्ययनमा देखा परेका समस्याहरूलाई औल्याई निम्नाअनुसारका सुभावहरू प्रस्तुत गरिएको छ ।

५.२.१ नीतिगत तहका लागि सुझाव

नेपालको सन्दर्भ हेर्दा बाँझोपन समस्या कम उमेरको विवाह पश्चात बढी हुने गरेको पाइएकोले गर्दा विवाहको लागि पुरुष र महिलाको उमेर २० वर्षको हुनुपर्ने कानुनी व्यवस्था रहेको पाइन्छ। साथै परिवारको सहमतिमा पुरुषले १८ वर्ष र महिलाले १६ वर्षमा विवाह गर्न पाउने व्यवस्था छ। यस कानुनी व्यवस्थालाई हेर्दा महिलाले परिवारकोस्वीकृति लिएर १६ वर्षमै विवाह भए पछि चाडै गर्भधारण गर्ने सम्भावना रहन्छ। जबकी महिला प्रजनन् स्वास्थ्यका हिसाबले २० वर्ष नपुगि कुनै गर्भधारण गर्न सक्षम हुँदैनन्। त्यसैले विवाहको जुनसुकै अवस्थामा पनि २० वर्ष भन्दा कम हुनु हुँदैन। नेपालको कानूनमा बाल विवाहलाई गैर कानुनी कार्य मानिन्छ। तर ग्रामीण क्षेत्रमा यस्ता घटना प्रसस्तै घट्ने गरेको पाइन्छ। यद्यपी कारवाही भएको भन्ने थोरैमात्रामा सुनिन्छ। यस कारण बाल विवाह भएको घटनामा कडा भन्दा कडा कानुनी कारवाहीको व्यवस्था हुनुपर्दछ। कतिपय बालबालिकाहरू विद्यालयमा पढ्दा पढ्दै विवाह गर्ने गरेको पाइन्छ। यसको विविध कारण मध्ये यौनलाई पनि एक कारण मानिएको छ। त्यसैले हाम्रो समाजमा विवाह पूर्वको यौन व्यवहारलाई गलत र गैर कानुनी मान्ने गरेकोले पनि चाडो विवाह हुने तथा कम उमेरमा गर्भधारण हुने गरेको पाइन्छ। त्यसर्थ सुरक्षित यौन व्यवहारलाई विवाह पूर्व पनि गर्न सक्ने गरि कानुनी व्यवस्था गर्नु पर्ने देखिन्छ। परिवार नियोजनको साधनहरूको ज्ञान दिने, बाँझोपन समस्या समाधान गर्न सकिन्छ भन्ने जनचेतनामा वृद्धि गर्ने, बाँझोपन समस्या समाधानको लागि उपचार विधि सर्वसुलभ बनाउने जस्ता कार्यक्रम ल्याउनु पर्ने देखिन्छ। गर्भपतनसम्बन्धी गलतधारणा र कानुनी व्यवस्था बारे ज्ञान नहुदा पनि प्रजनन् स्वास्थ्यमा असर पर्ने गरि गर्भपतन हुने गरेकोले गर्दा कानूनमा व्यवस्था भएको १२ हप्तासम्मको गर्भपतनलाई कानुनी मान्ने व्यवस्थाको बारेमा जनचेतना फैलाउनु पर्ने देखिन्छ। यसरी नीतिगत तहमा भएका कानूनलाई प्रभावकारी रूपमा लागु गर्न कम उमेरमा विवाह तथा गर्भधारण गर्नेलाई सरकारले दिने सेवा सुविधा कम गर्ने व्यवस्था गर्नु पर्ने देखिन्छ। विकेन्द्रिकरणको मर्मलाई व्यवहारमा लागु गर्दै शिक्षा, स्वास्थ्य, सूचना प्रविधिलाई ग्रामीण क्षेत्रका जनताको पहुँचसम्म पुऱ्याउन थप कानुनी व्यवस्था गर्नु पर्ने देखिन्छ।

५.२.२अभ्यास तहका लागि सुझाव

विद्यालय तहदेखि नै प्रजनन् स्वास्थ्यमा हुने बाँभोपन समस्यासम्बन्धी शिक्षा दिने उद्देश्यले आधारभुत तथा माध्यमिक तहमा स्वास्थ्य तथा जनसंख्या शिक्षाका विभिन्न पाठ्यपुस्तकहरू लागु भै पठनपाठन हुदै आए पनि उक्त विषय शिक्षण गर्ने शिक्षकमा आवश्यक ज्ञानको कमि, लजाउने प्रवृत्ति, बाँभोपन समस्या आउन नदिन उचित उमेरमा गर्ने गर्भधारणको लागि सुरक्षित यौन सम्पर्कवार अध्यापन गराउन हिचकिचाउने कारणले गर्दा परिवार तथा समाजले यौनलाई हेर्ने गलत धारणाका कारण यौन शिक्षा प्रभावकारी भएको पाइदैन । त्यसैले कम उमेरमा हुने गर्भधारणलाई कम गर्न यौन शिक्षालाई प्रभावकारी ढंगले लागु गर्नु पर्ने देखिन्छ । कम उमेरमा हुने गर्भधारण रोक्न बाल विवाहलाई निरुत्साहित गरिनु पर्छ । बाल विवाह गर्ने गराउने दुवैलाई कानुनी कारबाही गरिनु पर्दछ । कम उमेरमा गर्भधारणको एउटा प्रमुख कारण हो, परिवार नियोजनका साधनको ज्ञानमा वृद्धि, गर्भपतन, सरसफाइमा विशेष ध्यान दिने साथै उचित उमेरमा हुने गर्भधारणलाई प्रोत्साहन गर्न उचित रकम तथा सेवा सुविधा दिएर पनि केहि हदसम्म बाँभोपन समस्या नियन्त्रण गर्न सकिन्छ ।

५.२.३ अनुसन्धान तह

बाँभोपन समस्या विभिन्न कारणबाट हुने गरेको भए पनि अध्ययन स्थलमा परिवार नियोजनका साधन अधिक प्रयोग, गर्भपतन, संक्रमण र कम उमेरमा गर्भधारणका कारण महिलाहरूको प्रजनन् स्वास्थ्यमा हुने बाँभोपन समस्या, पाठेघरको क्यान्सर जस्ता रोगहरू पनि महिलाहरूमा देखिइएकाले यसले भयावह स्थिति ल्याउने देखिन्छ । यसलाई कम गर्न अध्ययन अनुसन्धानको पनि आवश्यकता पर्दछ । त्यसर्थ अनुसन्धानकर्ताले अध्ययन क्षेत्रमा गई यसका असरहरूको अध्ययन गरि वास्तविकतालाई समय समयमा बाहिर ल्याउनु पर्ने देखिन्छ त्यसैले भावी अनुसन्धानकर्ताले समुदायका बाँभोपन समस्या र समाधान सम्बन्धी अध्ययन, महिला तथा पुरुषमा हुने बाँभोपन समस्याको अध्ययन, प्रजनन् स्वास्थ्यमा हुने बाँभोपन पनि समस्याको अध्ययन, प्रजनन् स्वास्थ्यमा हुने बाँभोपन समस्या तथा समाधान सम्बन्धी अध्ययन, पुरुष र महिलामा हुने सामान्य बाँभोपन र बाँभोपन समस्या सम्बन्धी अध्ययनका शीर्षकहरूमा खोज गर्न सक्नेछन् ।

सन्दर्भ सूचि

- आचार्य, सोमनाथ (२०७२) उदपुर जिल्लाको बेलटार क्षेत्रमा बसोबास गर्ने राई
समुदायहरूमा किशोरावस्थामा गर्भधारणका कारण प्रजनन स्वास्थ्यमा पार्ने असर र
यसको कारण आउने बाँझोपन समस्या सम्बन्धी अध्ययन स्नातकोत्तर तह, दोस्रो वर्ष,
स्वास्थ्य तथा जनसंख्या विभाग, त्रि.वि., काठमाडौं ।
- कार्की, गोपालजंग (२०७०) सप्तरी जिल्लाको रामपुर गाविसका मेहता समुदायमा प्रजनन
स्वास्थ्यमा हुने बाँझोपन समस्या र समाधानका उपायहरूको अध्ययन, स्नातकोत्तर
तह, दोस्रो वर्ष, स्वास्थ्य तथा जनसंख्या विभाग, त्रि.वि., काठमाडौं ।
- काफ्ले, रामेश्वर (२०७२) जनसंख्या शिक्षाको आधार काठमाण्डौ, जुपिटर प्रिन्टिङ एण्ड
पब्लिसिङ हाउस बागबजार
- काफ्ले, बासुदेव र ढकाल, हेमराज (२०६८), शिक्षामा सामाजिकन्याय, काठमाडौं: सनलाइट
पब्लिकेशन ।
- काफ्ले, बाशुदेव ढकाल, हेमराज र अधिकारी, किसानप्रसाद (२०६६, २०६८), शिक्षामा
सामाजिकन्याय, कीर्तिपुर: सनलाइट पब्लिकेशन ।
- गौतम, जागेश्वर (२०७५), महिला र पुरुषमा बाँझोपनका कारणहरू, काठमाडौं: लोकान्तर
निरन्तर तथ्यको खोज ।
- नेपाल सरकार (२०६६), प्रजनन स्वास्थ्यको सम्बन्धी सामुदायिक स्वास्थ्यकार्यकर्ता हाते
पुस्तक, काठमाडौं: स्वास्थ्यमन्त्रालय, स्वास्थ्य सेवा विभाग ।
- बगाले, सञ्जिव (२०७५), किन हुन्छ बाँझोपन समस्या, काठमाडौं: सेतोपाटी ।
- भण्डारी, निर्मल (२०७४), जसलाई पनि हुन सक्छ बाँझोपन, काठमाडौं: यौनिक अनलाईन (५
श्रावण २०७४, विहीबार १७ : २९) ।
- भट्टराई, भरत (२०७३), काठमाडौं जिल्लाको ताहाचल क्षेत्रमा बसोबास गर्ने भाँगाड जातिको
लैङ्गिक हिंसाले निम्त्याएको बाँझोपन समस्या र समाधान सम्बन्धी अध्ययन,

स्नातकोत्तर तह, दोस्रो वर्ष, स्वास्थ्यतथा जनसंख्याविभाग, महेन्द्ररत्नक्याम्पस,
काठमाडौं ।

शर्मा, जमुनावर्षा (२०६८), *महिलामामात्रहुदैन बाभ्रोपन*,पोखरा: संचारिका फिचर सेवा ।

Mahara, Debaki (2006), *Health Problem of early marriage practice*, a study of
Khalaga V.D.C. Darchula. An unpublished M.Ed. thesis Health and
Population department, University, T.U. Kritipur

बाँझोपनको अवस्था र असर सम्बन्धी अध्ययन

अनसूची: १

अन्तरवार्ता सूची

उत्तरदाताको नाम :

ठेगाना :

१) तपाइको नाम के हो ?

.....

....

२) तपाइको जन्ममिति कति हो ?

.....

....

३) तपाइको परिवारमा कति जना सदस्यहरु हुन्छन् ?

.....

....

४) तपाइ लेखपढ गर्न सक्नुहुन्छ ?

क) सक्छु ख) सकिदैन

५) लेखपढ गर्न सक्नुहुन्छ भने तपाइको योग्यता कति हो ?

.....

६) तपाइको विवाह कति सालमा भएको हो ?

.....

७) तपाइ विवाह गर्दा कति वर्षको हुनुहुन्थ्यो ?

.....

८) तपाइका छोरा छोरीहरु छन् ?

.....
९) थियो भने छोरा छोरी के थियो ?

क) छोरी ख) छोरा

१०) तपाईंको परिवारको मुख्य आम्दानिको स्रोत के हो ?

क) कृषि ख) पशुपाल ग) ज्यालादारी घ) नोकरी ङ) व्यापार

११) पहिलो गर्भाधारण कति वर्षको उमेरमा भएको थियो ?

.....
१२) तपाईंले शिशुको गर्भपतन गराउनु भएको छ ?

क) छ ख) छैन

१३) तपाईं बाँझोपन भनेको के हो थाहा छ ?

.....
१४) बाँझोपन कति प्रकारका हुन्छन् ?

क) १ प्रकार ख) २ प्रकार ग) ३ प्रकार घ) थाहा
छैन

१५) बाँझोपन समस्या कस कसलाई हुन सक्छ ?

क) पुरुष ख) महिला ग) दुवैलाई घ) थाहा
छैन

१६) तपाईंहरू श्रीमानश्रीमति कसलाई चाहिँ बाँझोपन समस्या छ ?

क) श्रीमान ख) श्रीमती ग) दुवैमा घ) थाहाछैन

१७) महिलाहरूमा के के कारणले बाँझोपन समस्या हुन सक्छ ?

क) यौन सञ्चारित संक्रमण ख) हार्मोनको असन्तुलन
ग) पोलिसिस्टिक ओभरी सिन्ड्रोम घ) गर्भाशयको मुख साँघुरो भएर

१८) पुरुषमा के के कारणले बाँझोपन समस्या हुन सक्छ ?

क) वीर्यमा शुक्रकीटको कमी ख) शुक्राणुको गतिशिलतामा कमी
ग) शुक्रकीटको आकार असामान्य घ) शुक्रवाहिनी नली खुम्चिएर

१९) तपाईंलाई बाँझोपन के कारणले गर्दा भएको हो जस्तो लाग्छ ?

क) परिवार नियोजनका साधनको लापवाही प्रयोग ख) पाठेघरमा समस्या भएर

- ग) गर्भपतन गराएर
घ) अन्य कारण
- २०) तपाईंलाई बाँभोपन समस्याहुदाकुन समस्या देखा परेको थियो ?
क) अनियमितमहिनावारी तथा पिडा बढी हुनु
ख) यौन सम्पर्क गर्दा बढी पिडा हुनु
ग) यौनचाहनामाकमीतथा यौन अंगउत्तेजीनहुनु
घ) कपालभर्ने र आँखाकम देख्ने
- २१) तपाईं बाँभोपन समस्याबाट बाच्ने उपायहरू के हो जस्तो लाग्छ ?
क) २०-३० वर्ष भित्रवच्चाजन्माउने
ख) असुरक्षितगर्भपतननगर्ने
ग) परिवार नियोजनको साधनप्रयोग गर्दा ध्यानदिने
घ) बाँभोपनको ज्ञानमा वृद्धि गर्ने
- २२) तपाइकोसरसफाइमाकतिको ध्यान दिनुहुन्छ ?
क) उत्तम
ख) मध्यम
ग) सामान्य
- २३) तपाइको विचारमा सरसफाइव्यवस्थापनले बाँभोपनलाईप्रभाव पार्छ जस्तो लाग्छ कीलागदैन ?
क) लाग्छ
ख) लागदैन
- २४) तपाईंले बाँभोपन समस्याकहाँजानु भएर निदानगर्नु भयो?
क) धामीको घरमा
ख) अस्पताल
ग) क्लिनिक
घ) स्वास्थ्यचौकी
- २५) बाँभोपन समस्या हटाउन के के गर्दै हुनुहुन्छ ?
क) तनावबाट मुक्ति
ख) औषधिको प्रयोग
ग) हर्मोनद्वारा उपचार
घ) शल्यक्रिया
- २६) बाँभोपन समस्याले गर्दा समाजले हेर्ने दृष्टिकोण कस्तो रहेको छ ?
क) सामान्य
ख) अपमानजनक
ग) हेयको दृष्टि
घ) अन्य
- २७) तपाईंले बाँभोपनको कारणले गर्दा कस्ता कस्ता मानसिकतनाव सहनु परेको छ ?
क) निद्रानलाग्ने
ख) एकोहोरो हुने
ग) खान मन नलाग्ने
घ) अन्य
- २८) तपाईंले बाँभोपनको कारणले गर्दा कस्ता कस्ता सामाजिकतनाव सहनु परेको छ ?

क) दुव्यवहार गर्ने

ख) समाजबाट हटक

ग) कुनै पनि कार्यमा सारिक नगराउने

घ) अन्य

२९) तपाईंले बाँझोपनको कारणले गर्दा पारिवारिक समस्या कस्तो रहेको छ ?

क) पहिले जस्तै

ख) राम्रो छ

ग) नराम्रो छ

घ) अन्य

३०) तपाईंले बाँझोपनको कारणले गर्दा श्रीमानसँगको सम्बन्ध कस्तो रहेको छ ?

क) पहिले जस्तै

ख) राम्रो छ

ग) नराम्रो छ

घ) अन्य

बाँझोपनको अवस्था र असर सम्बन्धी अध्ययन अन्तरवार्ता सूची

उत्तरदाताको नाम :

ठेगाना :

१) तपाईंको जन्ममितिकतिहो ?

२) तपाईंको परिवारमाकतिजना सदस्यहरू हुन्छन् ?

४) तपाईं लेखपढ गर्न सक्नुहुन्छ ?

क) सक्छु ख) सकिदैन

५) लेखपढ गर्न सक्नुहुन्छ भने तपाईंको योग्यताकतिहो ?

६) तपाईंको विवाहकति सालमाभएको हो ?

७) तपाईं विवाहगर्दा कतिवर्षको हुनुहुन्थ्यो ?

८) तपाईंका छोरा छोरीहरू छन् ?

९) थियोभने छोरा छोरी के थियो ?

क) छोरी ख) छोरा

१०) तपाईंको परिवारको मुख्यआम्दानिको स्रोत के हो ?

क) कृषि ख) पशुपाल ग) ज्यालादारी घ) नोकरी ङ) व्यापार

११) पहिलो गर्भाधारण कतिवर्षको उमेरमाभएको थियो ?

१२) तपाईंले शिशुको गर्भपतन गराउनु भएको छ ?

क) छ ख) छैन

१३) तपाईं बाँझोपन भनेको के हो थाहा छ ?

१४) बाँझोपन कतिप्रकारका हुन्छन् ?

क) १ प्रकार ख) २ प्रकार ग) ३ प्रकार घ) थाहा छैन

१५) बाँझोपन समस्या कस कसलाई हुन सक्छ ?

क) पुरुष ख) महिला ग) दुवैलाई घ) थाहा छैन

१६) तपाईंहरू श्रीमानश्रीमति कसलाई चाहींबाँझोपन समस्या छ ?

क) श्रीमान ख) श्रीमती ग) दुवैमा घ) थाहाछैन

१७) महिलाहरूमा के के कारणले बाँझोपन समस्याहुन सक्छ ?

क) यौन सञ्चारित संक्रमण ख) हर्मोनको असन्तुलन ग) पोलिसिस्टिक ओभरी सिन्ड्रोम घ) गर्भाशयको मुख साँघुरो भएर

१८) पुरुषमा के के कारणले बाँझोपन समस्याहुन सक्छ ?

क) वीर्यमा शुक्रकीटको कमी ख) शुक्राणुको गतिशिलतामाकमी ग) शुक्रकीटको आकार असामान्य घ) शुक्रवाहिनीनलीखुम्चिएर

१९) तपाईंलाई बाँझोपन के कारणले गर्दा भएको हो जस्तो लाग्छ ?

क) परिवार नियोजनका साधनको लापवाहीप्रयोग ख) पाठेघरमा समस्याभएर ग) गर्भपतन गराएर घ) अन्य कारण

२०) तपाईंलाई बाँझोपन समस्याहुदाकुन समस्या देखा परेको थियो ?

क) अनियमितमहिनावारी तथा पिडा बढी हुनु ख) यौन सम्पर्क गर्दा बढी पिडा हुनु ग) यौन चाहनामाकमीतथा यौन अंगउत्तेजीनहुनु घ) कपालभर्ने र आँखाकम देख्ने

२१) तपाईं बाँझोपन समस्याबाट वाच्ने उपायहरू के हो जस्तो लाग्छ ?

क) २०-३० वर्ष भित्रवच्चाजन्माउने ख) असुरक्षितगर्भपतननगर्ने ग) परिवार नियोजनको साधनप्रयोग गर्दा ध्यानदिने घ) बाँझोपनको ज्ञानमा वृद्धि गर्ने

२२) तपाईंको सरसफाइमाकतिको ध्यान दिनुहुन्छ ?

क) उत्तम ख) मध्यम ग) सामान्य

२३) तपाईंको विचारमा सरसफाइव्यवस्थापनले बाँझोपनलाई प्रभाव पार्छ, जस्तो लाग्छ, कीलागदैन ?

क) लाग्छ ख) लाग्दैन

२४) तपाईंले बाँझोपन समस्याकहाँजानु भएर निदानगर्नु भयो ?

क) धामीको घरमा ख) अस्पताल ग) क्लिनिक घ) स्वास्थ्यचौकी

२५) बाँझोपन समस्या हटाउन के के गर्दै हुनुहुन्छ ?

- क) तनावबाट मुक्ति ख) औषधिको प्रयोग ग) हर्मोनद्वारा उपचार घ)
- शल्यक्रिया
- २६) बाँझोपन समस्याले गर्दा समाजले हेर्ने दृष्टिकोण कस्तो रहेको छ ?
 क) सामान्य ख) अपमानजनक ग) हेयको दृष्टि घ) अन्य
- २७) तपाईंले बाँझोपनको कारणले गर्दा कस्ता कस्ता मानसिकतनाव सहनु परेको छ ?
 क) निद्रानलाग्ने ख) एकोहोरो हुने ग) खान मन नलाग्ने घ) अन्य
- २८) तपाईंले बाँझोपनको कारणले गर्दा कस्ता कस्ता सामाजिकतनाव सहनु परेको छ ?
 क) दुव्यवहार गर्ने ख) समाजबाट हटक ग) कुनै पनि कार्यमा सारिक नगराउने घ) अन्य
- २९) तपाईंले बाँझोपनको कारणले गर्दा पारिवारिक समस्या कस्तो रहेको छ ?
 क) पहिले जस्तै ख) राम्रो छ ग) नराम्रो छ घ) अन्य
- ३०) तपाईंले बाँझोपनको कारणले गर्दा श्रीमानसँगको सम्बन्ध कस्तो रहेको छ ?
 क) पहिले जस्तै ख) राम्रो छ ग) नराम्रो छ घ) अन्य